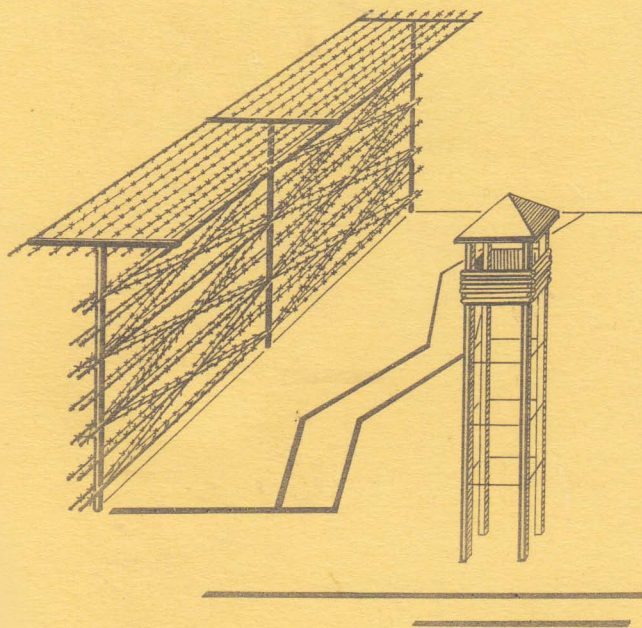

ГРАНИЦІ НЕ МАЮТЬ СПОКОЮ

**ГРАНИЦІ
НЕ МАЮТЬ
СПОКОЮ**

**HOVERLA PUBLIK COMP
ST B BOX 1446 L4Y 4G2
MISSISSAUGA ONT CANADA**

**UKRAINIAN
& MUSICAL
EDUCATION**

ЯРЕМА КОЛОМІЄЦЬ

ГРАНИЦІ НЕ МАЮТЬ СПОКОЮ

Накладом автора

Торонто

1991

Канада

diasporiana.org.ua

Printed by: Beskyd Graphics, 2559 Dundas St. West.
Toronto, Ontario, Canada M6P 1X6 Tel.: 761-9882 Fax: 766-8537

СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЇ

Автор і видавець цієї книжки, Ярема Коломиєць, народився в місті Калуш, на Галичині. Пішов до школи в ті часи, коли советська окупація „звільнила” Прикарпаття від польської неволі.

На початку другої світової війни, у 1941 році, німецькі „визволителі” прогнали московських і залишилися на Галичині. Через рік вони забрали матір Яреми до невідомого табору. Батько його працював шахтарем по 16 годин на добу та й без вихідних днів, і малий Ярема мусів самотужки опікуватись трьома сестричками.

У 1944 році москалі виперли німців, а ще через рік мати повернулась додому на короткий час, бо скоро знову була вислана в табори, але вже московські, як і більшість невольників, що побували в Німеччині.

В 1951 році Ярема закінчив технічну школу і міг вже собі дати раду в подальшому існуванні. Так, саме існуванні, бо не можна назвати життям атмосферу того дикого, нелюдського знуцання над його родиною і мирним українським населенням. Він не міг того стерпіти, мучився свідомістю про неможливість вдіяти щось проти великого пригноблення, бо пропав би в неволі.

Ярема задумав втекти у вільний світ, щоб допомагати родині матеріально, та допомагати рідній землі поборювати комуністичний гніт.

Все життя до свого знаменитого переходу він прожив у Карпатах, серед гір, річок і лісів, знав і любив їх. Пізнав тайни природи і секрети виживання у складних умовах. Вивчив охорону границі, підходи, виходи і спеціальні технічні питання, він дуже захоплювався туризмом.

На початку 60-х років працював у школі механіком-інструктором, подорожував разом з учнями по Закарпатті, історичних музеях і пам'ятних місцях. Не один раз проїздили вони біля границь сусідніх країн і могли бачити побудову цих меж соціалістичного „раю”.

Роки, прожиті в ньому по війні, ще більше додали рішучості, підтверджуючи безглуздість животіння в тюрмі народів.

У серпні 1962 року, коли мати не дозволила вступу молодшого брата Яреми до комсомолу, проти неї було назбирано дурних звинувачень і останнього фатального знущання над його матір'ю Ярема вирішив вибрати волю або смерть. Ярема вирішив вибрати волю або смерть.

Він подався до Кавказу, щоб звіти якимсь чудом продертися через московську залізно-вогненну межу до Туреччини.

З великими муками і надзвичайними пригодами, Ярема таки прорвався, декілька разів пройшовши біля самої смерті, і опинився на турецькій землі.

Турки назвали його подвиг неперевершеним, вищим за подвиг людини, що перша відкрила шлях у вселенській простір.

Книга ця дуже цікава вже тому, що описує дуже рідку подію, до цього часу ще невідому історії, а лиш тим людям, які чули від самого автора про цю безприкладну дорогу до волі.

Подорож з дітьми. Зверху — Ярема. На розвалинах старовинного замку, на березі річки Тиса, в околиці міста Хуст. 25 липня 1960 року. За річкою — гори за границею, на малярській стороні.

О, синку мій коханий,
Ще світові не знаний,
Як можна говорити,
Щоб в пам'яті лишити...

Ти бачиш в цій країні
Потоптані руїни,
Тут предки полягли,
Нам заповідь дали,
Для скарбу залишили.
Навічно заповіли
Цю пам'ять хоронить,
Людей своїх любить.

Ярема Коломиєць.

Д Е Р І Д Н І Ї Г О Р И

Де Гори Карпати,
ген-ген у Бескетах німих,
Була Батьківщина"у мени єдина"
Була Найдорошча з усіх.

Від лютої кривди старої неправди
Гриміла від гніву Карпатска земля,
Ішло лихольтя на Наші Карпати
За ким вічно туже безсмертна душа.

Глядять пусті гори сумують Народи
Затруїна Нам мила безрадна земля,
Народ голодує бо ворог панує,
І ніби ратунку нема?

Зігрію словами залічу всі рани,
Воскресниш, Ти рідна"Єдина моя.
З цілющими словами повстану я звами,
Моя Україно Одна".

Як світлу стежину, Єдину і милу,
На Вівтар складаю Тобі,
Живу і безстрашну за віру справедлив,
Вінець Віковічней дарую Тобі.

1 Травня 1991 КАНАДА

МІсісага ОИТ. Ярема Коломиєц

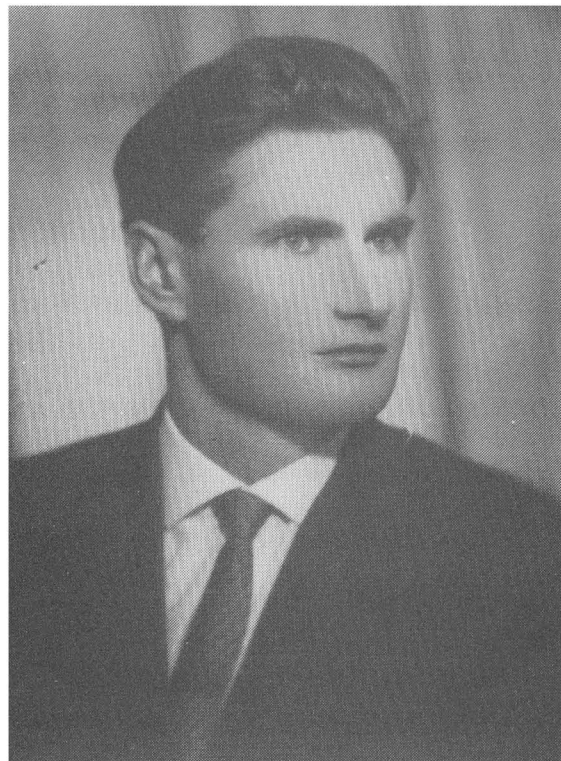
ВСТУП

Спаситель всесвіту сказав, коли молився на горі Голгофі: Отче мій небесний візьми мою гірку чашу від мене, а як що ні, то нехай буде воля Твоя. Він був духовною істотою але йому було вельми боляче розлучатися із своїм тілом. Він останні слова промовив: Батьку мій, Батьку, чому ти мене покинув.

То запам'ятаймо всі, що відбирати волю в людей, значить відбирати їм життя, а хто відбирає життя комусь, його відібране буде.

Чудо Творця неба і землі є його превелика ласка, чуйність, справедливість, передбачене керівництво і невимовна любов до свого сотворіння в невимовно скрутних і тяжких ситуаціях, які фантастика навіть не може уявити.

Наш Спаситель і мудрий Творець всього людства і всього, що на нашій землі, сказав: і Сам затулю вас від нападу і бур. Він керував мною, щоб я міг винести той тяжкий несприятливий хрест на мою високу Голгофу!!!

Ярема Коломиєць — п'ять місяців після переходу границі.

ПРОЩАННЯ

Воля дорогою ціною, а границі не знають спокою... Як тільки стало світати, моя дружина прокинулась зі сну. Вона працювала в другому місті за 35 кілометрів.

Тодішньої ранньої зорі вона була зовсім інакшою, ніж тих п'ять років нашого подружнього життя. Вона стала такою, що оповісти не можна цілому білому світові; вона не плакала і не сміялась, нічого собі не уявляла, що це був наш останній день, такий короткий, такий болючий, такий непрошений і жорстокий, такий вічний і неповторений, який закривав навек між нами заслону. Вона нічого не знала, але її душа тремтіла і дзвеніла від нещасливї і непрошеної трагедії, яка сунула на наші людські і ще живі постаті. Вона була готова роздerti мої груди, і влізти до мого нутра, її душа вірно відчула велику трагедію без слів. Я все стояв перед нею, а перед собою замерз, трясущою рукою легенько погладив її кучері, присів на софу і чув її останні крокі, які чимраз стихали даліше і даліше.

Отверезившись через якийсь час, я став збиратись в далеку незнану дорогу. Помимо мого пляну і останніх надій, я мусів опустити своє рідне, найдорожче, найближче, наймиліше, по своїй власній

волі іти на свідому смерть і страшну, непередбачену дорогу, за яку, я знав, мені треба дуже дорого заплатити. Але помимо того всього, що я знав, на що я рішився, в мені одна сила тиснула проти другої і я стояв безвладний і безрадний. На мене діяли дві страшенні, великі сили, з якими я не міг боротися. Одна сила говорила мені: лишай все і тікай, друга мені диктувала: залишайся вдома. Я деякий час не міг контролювати себе, я залишив свій рідний дім, я став в дорозі зупинятися, не знаючи з якої причини і чому я стою, і що мене стримувало.

По дорозі я зустрівся із середушою сестрою. Це була зустріч якраз на мості під яким плила срібляста водичка з наших Карпатських гір.

Мені зашуміло в голові, міст піді мною став кружляти навколо, я не знав чи я стою, чи я лечу, чи я їду. Сестра промовила стиха:

— Куди ти, брате, вибрався з таким маленьким клуночком?

Кажу:

Їду до знайомого мого, думаю бути в нього пару днів і там буду ловити рибу.

А вона питає:

Коли вернешся назад?

Не знаю, — відповів я, — і боявся щось більше сказати.

Сестра рушила в свою сторону, а я пішов в свою.

На автобусній станції я купив білет і очікував свого автобуса, який показався за кілька хвилин. Я сів біля вікна, щоб останній раз попрощатися із своїм

містом, містом де пройшло все моє дитинство, містом щастя і нещастя, містом радості і смутку, містом добра і зла, містом приятелів і друзів. Мені заслонило очі і все зіллялось у матову одну масу. Я закрив очі долонею і перестав дихати, бо не можна було показати своє горе присутній публіці.

Рушив автобус і я попрощався зі всім навек в своїй душі, бо я дуже добре знав, що коштує втеча за границю в Советському Союзі. Тихо плив автобус по асфальтовій дорозі яка вигиналася і викручувала в різні сторони, ніби глумилась над всім, демонструвала свою різноманітність, казковість природи, зелені гори, сріблясті річки, нарід, працюючий тяжко, не знаючи кому і защо.

Пролітало все біля вікна, а з тим всім думки мої, і через невизначений час я опинився біля аеропорту.

Я підступив до каси і питаю, чи можу купити білет до Симферополя.

Відізналася молода жінка:

— Так, можете купити відразу.

Запитала мене:

— По якій причині Ви їдете? Як Ваше прізвище?

Я їй сказав, що їду відпочивати, а прізвище моє таке і таке.

— Чи можу бачити Ваш документ із фото, якій би підтвердив вашу особу?

— Так, будь ласка.

Вона подивилася, віддала:

— Щасливої бажаю дороги.

Я спитав коли літак відлітає, а вона сказала, що

він запізнився за технічних причин, за дві години буде. Це був маршрут Станіслав-Одеса-Сімферополь.

Чекало вже досить людей, а його не було і не було, і не було. Золотисте осіннє сонце прекрасно ogrівало чудові клумби квітів, які барвистими кольорами відбивали на зеленому дивані, на цій прекрасній природі. А люди, які очікували літака, на цій лоні природи виглядали такими змученими, такими вбогими, такими нещасливими, наче не бачили того всього і того прекрасного сонячного дня. Ніхто не сміявся, ніхто не жартував. Кожний похилив голову в долину і мав досить своїх клопотів.

Пізніше прибула ще група людей. Це був чоловік середнього росту, дружина його і двоє дівчат 15-16 років. Ця група людей, як прилучилась до нас, то вже зробила зовсім жахливу атмосферу. Вони всі були заплакані і в чорне повбирані, бідно але досить чисто. Чорні панчохи, що були у жінки на ногах, то були одні рубці, церівка на церівці, і знову нова дірка. Вони відразу звернули на себе увагу і хтось підійшов, спитався, що за причина розпуки. Відізвалася жінка і сказала, що самотнього сина мала і забрали його до армії і при виконанні державного обов'язку син загинув. Вона далі говорила, що при військових маневрах на Чорному морі він втопився і сім'я їде до Одеси на похорон.

Нам всім стало ясно, якою жертвою терору став її син. Його знищили штучно, як неспридатний і шкідливий елемент для Радянського Союзу. Я подумав, що він не перший і не останній. Скільки із

нашого міста потопилось хлопців при війську в тому Чорному морі. Але то море не винне, винуваті чорні руки і чорні душі, що діють проти всього широлубного, свідомого народу, який прагне людським життям жити.

Пам'ятаю, пару років перед тим, в одній родині шахтарів був син і забрали його навесні в Одеське морське училище. А літом родичі дістали телеграму: ваш син загинув при виконанні державного долга. Я пам'ятаю, як ті нещасні родичі відіжджали до Одеси, як ця жінка чекала, умлівала, сідаючи до автобуса. Приїхала із Одеси і вже ніколи не скидала чорного одягу з себе. І тут тепер я бачу ту саму історію перед собою, цих нещасних четверо людей.

Осінь сонце схилилось і чубкі дерев освічувало, а з-за Карпатських гір показався той літак, на якого ми всі довго чекали під відкритим небом. В скорому часі він приземлився і підійшов до посадочної площі, всі зайняли свої місця і в недовгому часі літак знявся в повітря, і попрощався я ще раз із всім своїм рідним, і з всім своїм милим і таким дорогим і таким небезпечним, і страшенним.

ДО КАВКАЗУ

До Одесси ми прилетіли коли вже смеркалось, від заходу ми бачили блиск Чорного моря. Воно розстелилося далеко-далеко від берегів морської столиці. Літак облетів місто і взяв напрям на посадку. Як він знизився, я побачив чорно-зелену смугу, а по боках калюжі із водою. Літак торкнувся площини, з-під нього розбризкалося чорне болото і вкрило йому крила. Наш літак став моментально перемальований, підійшов до двірця аеропорту і нам сказали висідати, бо він даліше летіти не буде, тому що у Сімферополі дуже мряка. А то не мряка, а болото і чорнозем не дали можливості літакові знятися.

Нас усіх завели до великого приміщення, яке виглядало не як мотель, а як спортовий майдан без жодних кімнат. Були там розложені ліжка як море, і пасажери зайняли один кут цього приміщення, і полягали спати. Ніхто нас не питав, чи їмо, чи ми спимо.

Після цьогоденного очікування і пережиття заснулось моментально і навіть я не знав коли ранок став. Вранці почули, що літак до Сімферополя за тридцять хвилин відлітає і наша група швидко зібралася і вже була готова до льоту. Знов всіх нас перерахували і ми рушили до літака, посідали і

дякували всевишньому, що спокійно і добре, і без перевірки паспортів ніч переспали. Наш літак знісся, Чорне море знов розстелилося під нами і невдовзі ми пролітали над Кримським півострівом.

Через деякий час стюардеса о'бъявила, що через 15 хвилин будемо приземлятись, щоб всі приготувалися до приземлення, і невдовзі літак торкнувся площини. Скрипіли колеса, літак зупинився і ми вилізли, побачили перед собою дійсно землю благословенну самим Богом. Сонце м'ярко і тепло світило, а повітря просто люди пили, південний клімат ласкаво гладив моє обличчя. Це був не аеро-порт, а чудо. На землі багато зеленого травника і різноманітних квітів, тропічних невеликих дерев. Все це виглядало чепурненько, гладенько і тихенько.

Там побачив я людей, яких ще ніколи в своїм житті не бачив. Всі були святочно вбрані, різних кольорів і націй — від цигана до калмика, від грузина до європейця, всяких народностей.

Незабаром я зайшов до приміщення аеропорту, там знову побачив черги біля маленьких віконець, я подивився, щоб мені долучитися доякоїсь черги, бо шукав, де продають квитки до Сухумі.

Мені сказали, що так далеко літаки не літають.

Я спитав:

— Хіба Сухумі уже за границею Советського Союзу?

Відповіли:

— Гражданин, не болтай язиком, найдальше ти можеш летіти до Адлера, який межує якраз із

Совєтським Союзом і Грузією.

На превелике щастя мені продали уже останній білет і я подякував Всевишньому, що мені не прийдеться ночувати тут.

Потім від цієї черги пішов до другої черги, до літака. Та черга вже дійсно зробилася така, що початку видно не було. Через якийсь час перевірили наші документи і пускали до літака. Шкода мені було, що так скоро мушу покидати Україну, її чудову красу і не маю більше нагоди побачити цілого чудового міста Симферополя. Міста чудес, правди і неправди, щастя і нещастя, втіхи і смутку, болю і кривди, сліз і розпуки, і всяких інших подій.

Вужом наша черга посувалася до літака, а з нею і я з своїм маленьким клумачком, що держав в руках, через котрий було все видно, що в ньому знаходиться. Це було краще для кагебістських очей, бо неможливо в такому маленькому клумачку, а ще в сітці контрабанду перевозити.

Мене без жодної зупинки пустили до літака, а декотрих відкладали в другу сторону. Як я сів, то побачив, що вже відрізняюся від людей, які в літаку. Я зайняв собі місце біля вікна і літак піднявся у повітря. Це був великий лайнер, якій летів Ленінград—Адлер. Він піднявся дуже високо, так що мені довелося мало що побачити із того мальовничого Криму. Бачив кримські пшилясті, пусті гори і мальовничі відпочинкові санаторії і пансіонати, а з правого боку блищало Чорне море. По морю плавали кораблі, великі і малі. Цей видок нагадував

казкову легенду, яка чарувала навіть таку розбиту і таку пошарпану душу.

Через незадовгий час ми стали приземлятися, це вже був Адлер, який стоїть на російсько-грузинському кордоні. Ми вийшли із літака, як звичайно на площу, побачили чудові квіти і тепле чорноморське сонце, а на другому боці загороди повні товпи людей, що очікували під відкритим небом на нашого літака, який вертався назад. Але мені до тої краси, до того розмаїття не було ніякого захоплення, мої думки були як дальше шукати транспортації і ближче добиратися до кордону.

Пройшов я містом кусок і побачив вже зовсім іншу картину. Там вже ходили місцеві жителі цього міста, це були грузини з жовтим обличчям в чорних убраннях, як жінки так і чоловіки, вони дивилися на білих людей вже з-під лоба. Незадовго знайшов залізничну станцію, зайшов всередину де була маса людей, які очікували поїзда. Підійшов я до одного віконця де можна було трохи вільніше доступити, і спитав коли поїзд відправляється до Кутаїсі.

Касирка мені відповіла:

— Через п'ять годин, а білет можете купити у касі номер три.

Глянув я на то все і на ту цілу ситуацію і мені гаряче стало. Тут видно, що така черга не поїде, повітря таке тяжке, повно диму, що дихнути неможливо. Але що ж мені бідолазі робити, мушу ловити, що є, щоб і те не втекло. Зайняв я чергу всередині ліній, щоб мене менше видно було і стою

годину, другу, третю і питаю, чому наша черга не посувається ні на крок, хіба що люди підходять збоку.

А люди відповіли:

— Хіба ви не знаєте правила, що годину перед приходом поїзда тільки касу відчиняють. А тоді продають стільки білетів скільки місць мають.

А як простоїте п'ять годин у черзі, то як доберетесь до вагона, а там притулитесь до якогось кутка, і так сидітимете тихо, якби вас хтось цвяхом прибив.

Отака школа без учителя.

Я подумав:

— Люди мають практичний досвід у житті, більше нічого не буду питатися, а то ще допитаюся якогось клопоту собі.

— Терпи, козаче, — отаманом будеш, — подумав тільки.

А ноги пекли від перевтоми, а в горлі дерло від смердячого диму.

В черзі млісно ставало мені і щось в голові дзвеніло, але я збирав всі сили які тільки посідав, щоб достояти до кінця, щоб отримати білет, якій би міг увільнити із такої тяжкої атмосфери і такого небажаного натовпу людей, які були і неприємні і небезпечні для мене. Крім простих людей тут були державні, які своїм далекоюсяжним оком все і всіх обсервували і перепускали через чистилище.

З часом відчинили вікно каси і всі люди як віджили, став у кожного веселіший настрій, бо

відчинилась довгождана надія. Черга посувалася дуже помало і мляво, вже зближається та година, що поїзд має прийти, а я ще стою в черзі і душа в п'ятах стає. Де я дінусь, як не дістану білета? Вже дев'ята година вечора, готель не знаю де шукати і там треба виповнити анкету — по якій причині прибув сюди, як довго, всю свою адресу і потім паспорт, і ще інші документи. А на станції не можу сидіти, бо нема місця, та й не витримаю в такому смороді. А ще державні посіпаки заінтересуються тобою і стануть тебе ще більш стежити.

Сам вже не знаю, де стою від того переживання і чую голос: громадяніне подвігайтесь. Я підійшов ще пару кроків до каси і купив білет до Кутаїсі.

При видачі квитка об'явили мені, що стоячий, я подумав — давай навіть і висячий, щоб я вирвався із цього кошмару людського, бо на то страховище вже дивитися не міг. Я один, самітний, молодий, в повних силах, хоча й дуже пригноблений тим усім, а що ж та жінка. В неї четверо дітей: на плечах, на шиї, одне з одного боку, а друге з другого, бо і в руках великі клумаки. І десь та жінка їде, а я один, все ж мені набагато легше. Взяв я від тої нещасливої жінки дитину і ті клумаки і кажу, що допоможу то донести до вагону.

Вона сказала:

— Сам Бог прислав Вас до мене! Дякую, дякую, і ще раз дякую.

Напівсплячі, стомлені діти кричали, що пити хочуть, але хто їх слухав.

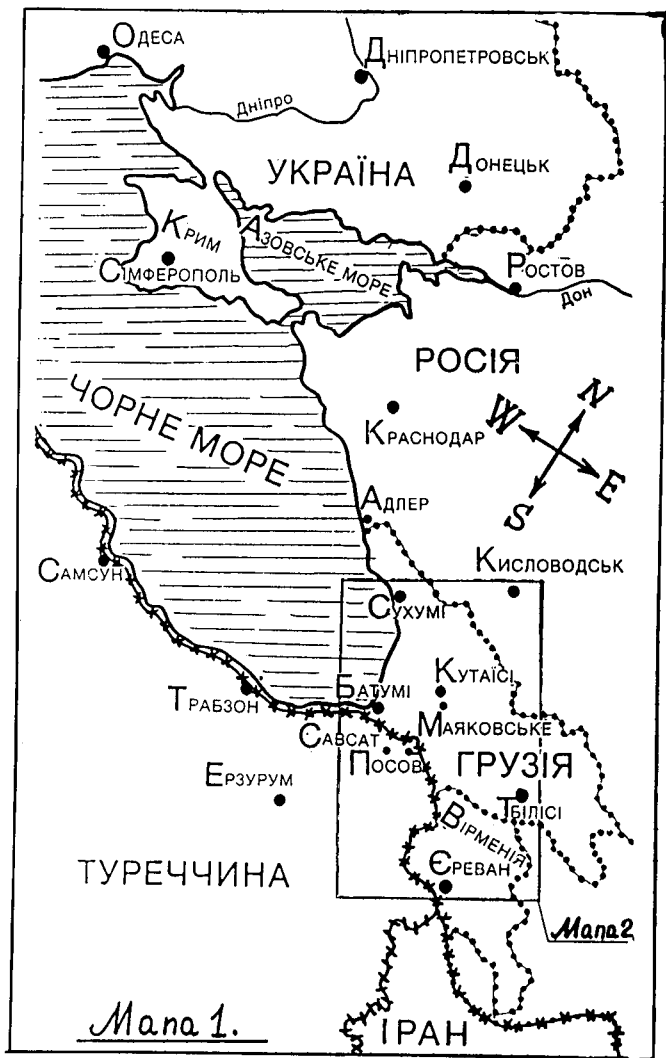
Наближаємось до райських воріт де проходила контроля квітків і паспортів. Я пустив жінку із трьома дітьми наперед, а сам, з одною дитиною на руках, позаду неї показав білети і той сказав проходити далі. Я не вірив, що я вже пройшов цю райську браму, і подумав в голові: не знати кому Бог кого прислав, чи мене тобі чи тебе мені. Іду далі, шукаючи свого вагону. Підходячи до вагону, бачу знову черга — провідничка вагону контролює білети, і стали ми з тієї жінкою, і діти розплакались. Я попросив пропустити жінку з дітьми, бо вона з ними не може дати ради. Кондукторка жінці з дітьми дозволила зайти до вагона, а так як я їй допомагав нести дитину і багаж, мені була також указана ласка.

Зайшли ми до вагону. Там вже були всі місця зайняті і багато людей стояло. Якийсь чоловік побачив, що суне такий караван — жінка одну дитину в хустці чорній завинуту несе на переді, другу взаді на плечах, третю в руках, а з четвертою я ззаду лізу. Став і уступив місця, вона то все ярмо поскидала з себе, дітей поскладала одне на другого, сама руками уперлась, схилилась над ними і все завмерло. Це все виглядало як купа якоїсь чорної глини, а не як живі люди.

Я подивився і подумав: не знаю на світі іншої країни де так вільно дихає чоловік. Поїзд рушив швидко і ще швидше мчав по рейках, час від часу подавав гудки, які здригали переживаюче серце. За вікнами вагону стояла темна ніч, я від цілого пережиття прилип в куток і тільки прислуховувався,

що хто говорить. Але ніхто нічого не говорив, ані не сміявся. Кожний був вдоволений, що їде. Всі були задумані і перемучені, час від часу провідниця вагону об'являла слідує станцію.

Про їдження або про пиття і спання навіть не було мови, тільки можна було солодко подумати і то на тім кінчалося.

КРАЇНА В ДЕРЖАВІ

Я тут мусів пильно слідкувати за станціями, щоб не переїхати. Об'явили Сухумі.

Це велике місто Грузії. Тут ще зайшло трохи людей, так що вже стояти прийшлося на одній нозі. Але, думаю, вже половину дороги проїхав, а ще другу половину якось проїду. І накінець доїхали ми до станції Кутаїсі, яка не містилась в самому місті, а за 5 кілометрів за ним.

Вийшов із цього нещасливого вагона і питаюсь, як доїхати до міста, чи ходять якісь автобуси. Говорять, що в цю пору ночі нічого не ходить, кажуть тут є маленьке тягарове авто, яке може завезти до міста. Це був, справді, такий пікап-трок, який мав зверху буду низьку, що стояти неможливо, а спиралися рукою одне на другого, більше як двадцятьох людей.

Поїхали до міста, то я їхав „добре” поїздом, а тут ще „краще”. Дим смердячий завівав ззаду до буди із курячого мотора, яким затруював і так затруєні наші душі, дихати не було чим. І всюди автомашини вихляла по крутих і нерівних дорогах, нами кидало як хвилями на морі. Злізли ми із цього тягарового авта, вже почало світати.

Над ранком поперше я став шукати за туалетом.

Дивлюсь, під горою стоїть, доходжу туди, а там, навколо цього, і на самих дверях до входу, повно всього, що доторкнутись не можна. І то все із цього туалету стікало по тротуару до міста. Я подивився на той бруд, на той рій мух і мені відхотілося усього, я щось подібного в житті не бачив, а ще в такому великому обласному місті.

Кутаїсі Кутаїсі, якій ти ледачий,
Порохом присипаний, до того ж смердячий,
Гірким перцем приперчений від Бога святого
І та дорога іде до народу мого...

Повернув в другу сторону, побачив парк, біля нього суха камениста річка, води зовсім не було. Я сів в парку на якусь лавочку, взяв свій клумачок, вийняв з нього мапу і компас, став шукати місто Маяковське і дорогу через Захірський перевал далше на південь. Але компас мені показав все в протилежну сторону, як я думав.

Але то мені не було важне. Важне було щось поїсти, бо вже відколи з хати, ще нічого в роті не мав крім води. Взяв я пластикову фляжку із свого клумачка, найшов я ту воду у сухій річці, взяв зеркало подивився, що треба себе привести до порядку.

Поголився, відсвіжився, переодівся трохи по тутешньому і став шукати якоїсь їдальні, найшов одну, але ще закрита була. Пішов далі, знайшов другу і замовив перше, друге і грузинський чай правдивий. І дали мені те все і я почав їсти. Від першого взяв одну ложку зупи, проковтнув відразу, в горлі страшенно запекло. Я думав, що вже відвик їсти, взяв

другу ложку, а то ще гірше стало мені пекти і душити. То була грузинська кухня, вони ту зупу так наперчили, що можна сказитись. Взяв я їсти друге. То було милосердніше. З'їв трохи, чай також був дуже гострий і сильний. І то все залишив на столі, ще добре не встав, як там сіли бідні убогі два чоловіки і то все викінчили. Думаю, я скалічений духом, а ви всім. Вийшов із цієї їдальні, купив газету, іду по тротуару і зиркаю то в газету, то навколо себе, і так пройшов пару десятків метрів.

Побачив перед собою міську площу, на якій розміщується бюст Сталіна, що показує рукою на ту їдальню звідки я вийшов, а внизу напис: Кто не работает, тот не ест. Думаю, тут нема советської власті, а слова є. Стало мені дуже дивно, бо по цілому Советському Союзу, всіх малих і великих містах і містечках, де населення мало понад п'ять тисяч, було поставлено великих розмірів пам'ятники Сталіну, і після погрому культу Сталіна московські вожді розпорядились всюди забрати Сталіна і стерти його обличчя з землі. І одної прекрасної ночі Сталіна не стало ніде, пропав, якби його язиком злизало із советської землі.

А тут, у Грузії, він ще господарює, значить щось не те, тут є якась інша національна сила, яка перевищує силу страху і терору московських секретних кагебістів і вислужників. Тут я вперше побачив ту протидію, яку Кремль обминув, а в нас, в Галичині, навіть старовічні пам'ятники, історичні народні звичаї і старосвітські хрести, які стояли біля

доріг чи десь на видних чи невидних місцях, знищили. То все зробили московські вислужники і лапцайдаки, які не знають і не вміють оцінити нічого і нікого і навіть самого себе. І Сталіна знищили за одну ніч, а тут, у Грузії, зовсім інше діло.

Проходячи далі цією площею, бачу вже досить людей, дивлюся, міліціонер прямує до мене і я глип в газету, і глянув навколо. От, думаю, вже попав, зараз будуть допити. Раптом якась жінка біжить до цього міліціонера і кричить до нього, стала перед нього і кричить. Я дивлюся, що він зайнявся тією жінкою й показує на другого міліціонера. Я скрився за той час із його очей і залетів до якогось приміщення де було досить людей, так що я міг таки загубитись.

Перечекав якийсь час, бачу той міліціонер прийшов до приміщення, став на порозі і довго дивився то до середини, то на площу. А я скористався з його відсутности, змінив одяг і змився із лица його. Дивлюся, а там далі якісь віконця, каси і розклади автобусні. Оце була автобусна станція, на якій багато людей чекало на свої чергові рейси. Назаді були також двері, де була зупинка автобусів.

Підійшов я до одного вікна каси, питаюся:

— чи можу я купити білет до Маяковського?

Вона каже:

— Можу. А чи Ви тутешній?

Кажу:

— Так.

— Где работаете?

Кажу:

В школі.

Кім працює?

Відповідаю:

— Фізкультурником.

Як називається та школа?

А я, без жодного вагання, говорю:

— Імені Сталіна.

Вона каже:

— Їдьте, через п'ятнадцять мінут автобус відправляється із площадки номер вісім.

Пішов я на задні двері, знайшов восьму площадку, побачив написи Кутаїсі — Маяковський, нічого не питаюся, тільки подаю білет шоферові. Він пробив дірки і махнув головою на сидження.

В автобусі вже було майже половина крісел зайнятих, я пішов в самий зад, сів у кут, щоб мене не видно було через вікно автобуса, і дивлюсь кругом себе на цю азійську культуру, природу, дивлюся чи міліціонера не видно. Газету вже не читав, а всю увагу звернув на обставини, які діються навколо мене, щоб в разі якої небезпеки зробити висновок.

Чую, що автобус рушає з місця, і тільки Всевишньому Богові подякував за його охорону, але автобус виїхав ззаду автобусної станції на ту головну площу.

Дивлюся, а мій міліціонер став на якесь підвищення, руки заложив назад і пильно ще дивиться, шукає мене. Автобус проминув площу, в'їхав на дорогу і покотився на південь. Так я побачив

то славне і велике місто Кутаїсі, яке славилось культурою і спортом на весь Советський Союз.

Автобус їхав рівною асфальтованою дорогою на південь. По боках розмалювалися невисокі гори, які потопали в садах і виноградниках. По садах побудовані рідко дома двоповерхові. Виглядали вони як дачі, а біля них гарні великі лімузини. „Чайки”, „Волги”, „Зіми”, майже коло кожного дому. Я подумав: в нас нема „Зіма”, навіть в обласному місті, а тут коло хати стоять автомашини, призначені тільки для Москви і для столичних міст республік, як наприклад в Києві, Мінську, Тбілісі, Єревані і т. п. Тут мені виявилася думка — де то є все рівно і все однаково; я відразу нагадав собі клич, який каже: „хто годен, той неголоден”.

Прибувши до міста Маяковського, ми заїхали на автобусну станцію. Я відразу, як той кіт, перестрашений псами, із автобусу — до автобусної станції і не виходжу. Сів на лавку і сиджу, дивлюсь на розклад автобусів, але їх зовсім не було. Чекаю годину, другу. Той, що привіз мене, від'їхав назад до Кутаїсі і нема нічого більше.

Трохи людей сидить в почекальні і діти з міста також поприходили бавитись на станцію. Я радий, що не сам, всі говорять по-грузинськи.

Став на порозі побачити як виглядає місто, але багато не побачив. Навколо зелені фруктові сади і дома невисокі, нема вже ні людей і автомашин, ні небажаних міліціонерів.

Став я трохи сміліший, підходжу до вікна і

питаюсь коли автобус відходить до містечка Узено, а касирка вдивилася на мене, і говорить, що там уже сезон скінчився і туди автобуси не їздять. Як хочеться їхати туди, то ідіть на шосе і там біля моста буде їхати тягарова автомашина, і вона вас завезе. Розказала куди іти, і я рушив вулицями цього мальовничого містечка.

На парканах повився виноград, гранати, які цілком пригадували наші червоні яблука. Над ними висіли мандаринки, апельсинки, фіги і інші фрукти. Все це виглядало як в раю.

Ідучи далі, читаю газету, і оглядаюсь чи нема міліціонера, і так дійшов я до моста, а там вже чекають з п'ятнадцять людей. Між ними були жінки і діти. Всі, видно, були місцеві і по місцевому вбрані. Я відрізнявся від них небагато, але різниця була.

Вони стали говорити до мене по-грузинські, а я нічого не відповідаю. Один підступив до мене і став розмовляти по російськи:

Куда едеш гражданин?

Я відповів, що там і там.

— А хто там есть у Вас?

Я кажу:

— Мій двоюрідний брат.

А що он там делает?

— Лікується, кажу, — в санаторії.

Тоді він мені каже, що там сезон закінчився.

Відповідаю:

— Я знаю, але брат як інвалід Вітчизняной війни ходити не може і я їду його забрати звідси.

А чоловік знову питає:

— Чого так пізно єдеш, сезон окончілся давно?

Я сказав:

Був у Кутаїсі на спортивному перевишколі, сьогодні ми закінчили і я їду по нього. Я звонив до нього і він чекає мене.

Той ще спитав:

— Откуда ти сам?

Кажу:

З України.

Здивувався він дуже, — З України, — повторив.

І тут під'їхало вантажне авто і ми всі повилізали. Не було ніяких військових людей, ні міліції, всі були цивільні.

Теплий вітер обмивав нам обличчя, а сонце вже ховалося за гори, гнучкою дорогою їхала автомашина поміж кавказькі гори. Час від часу ми переїжджали шлагбауми, які були відчинені і висіли над дорогою як журавлі. Я спитав того чоловіка, для чого так багато шлагбаумів — один переїхали, а тут вже другий. Він говорить мені, що на тих шлагбаумах контролюють і не пускають людей, які їдуть у гори на полювання.

І я з першої думки йому повірив, а з другої — ні. Мені щось тьохнуло у серці. У вересні сезон полювання на звірів ще не закривають, але нічого йому не говорив.

Заїхали ми дальше, сонце ще більше заховалося за високі гори і стало смеркатись.

Той чоловік розказував, яка в них там в санаторії

мінеральна вода, дуже добра, і пообіцяв мені, як приїдемо, то він мені покаже.

Приїхали ми до того санаторію. Навколо гори височезні, з одного боку санаторій прилип до гір, а з другого боку ріка, пару хатинок і та мінеральна вода.

Ми позлізали із авта. Я заплатив шоферові за проїзд 30 копійок, без здачі. Я знав ціну за проїзд.

А той цікавий мужчина спитав мене:

— А скільки ти йому дав?

Я говорю:

— За 25 кілометрів, 30 копійок.

Він сказав:

— Очень верно.

І тут мені показав де мінеральна вода і сам пішов в другу сторону. А я пішов, де вода.

По дорозі до води був кіоск. Я там купив газету і дійшов до мінерального джерела. Там я побачив, як з чистого природного каміння виприсує оця кришталева, кип'яча, зимна вода. І я набрав її до фляжки своєї і відійшов трохи далі, сів на горбок недалеко біля височезного дерев'яного моста. По мості переходила дорога з одного боку на другий. Взяв газету переглядати, а навколо мене по тім і другім боці річки створюється ланцюг людей, які все наближаються до мене. Вскочив я до тої гірської річки і попід невеликі корчики підсуваюся до моста.

Як зовсім стемнілося, я по стовбах виліз під підлогу моста і заліз між сваї, і дихать не дихаю. Всі вони ходили навколо моста і по мості, говорили,

світили, міст був дуже високий, понад 15 метрів. Я з цього пережиття і від холодної води став трястися і замерзати.

ГРІЗНІ ГОРИ

Десь по півночі, як усе стихло, не було чути жодного тупоту, я спустився назад до води. А водою пішов потихеньку догори і догори, поміж гірські каміння, які були сковзкі і гострі. В інших місцях вода досягала великої глибини і мені приходилось попід берег пролізати, тримаючися всяких корчів. Дальше ішов, не стаючи ні на пару хвилин.

Поки стало розвиднятися і вже річка стала меншою, я виліз з води, по сухому став іти. Дивлюся, переді мною, якийсь вогонь горить. Думаю собі — то напевно пастухи пасуть вівці, і далі посуваюсь ближче вогня. Дивлюся — сидять навколо вогню люди, всі в круглих капелюхах з великими крисами, але щось мені тьохнуло в серці — неможливо, щоб всі пастухи мали одну форму. Я підліз ще ближче і побачив великих собак, вони також пхалися ближче вогня грітися. Мені аж завидність стала, бо мокрий ще до рубчика. Ще підліз ближче, дивлюся, а вони поскладали свої карабіни в піраміду і всі гріються коло вогню. Думаю, невже тут пограничники?

Так, це були ті самі пограничники, котрих я все вистерігався. Я їх бачив на Закарпатті, але там вони зовсім інакшу форму мали.

Я став вертатися, але ноги і все тіло тремтіло від

страшенного жалю. Я собі не міг уявити, що до границі ще більш як 150 кілометрів, а зигзагами, обходячи небезпечні зони, як тут, вверх і вниз по горах, то буде всі 400 кілометрів дороги, а вони вже тут, у таких хащах і в лісі, у такій великій кількості сидять.

Я став іти нервово і неуважно, вже мені здавалось все одно, щоб тільки не мучитись. Всюди сидять і всюди ловлять. Нема мені ніде притулку. Під ногами моїми почали тріщати сухі гілки і корчі. Я став плутатись і падати, сам себе не міг в руки взяти.

Потім зійшов нижче і побачив ще одну групу, яка вже помилась і робила вправи з фізкультури. Мене це ще гірше занепокоїло. Зійшов знову до річки, і по річці, по воді і каміннях на долину.

Вода була дуже зимна, я вже перемерз і мною стало трясти як малим цуценятом. Я став опускатися ще нижче і зустрічав ще пограничні гнізда. Нарахував їх вісім. Подумав, що це не в моїх силах перейти ті всі загороди і перепони як вони тут так густо починаються.

Я рішив вертатись, бо без їжі не міг пускатися в таку небезпечну і далеку дорогу, а радше не дорогу, а непроходимі джунглі.

Ще опустився нижче і дуже мені спати захотілось, а сонце вже зійшло досить високо, пробивалось поміж дерев і своїм теплом пестило і обсушувало мене. Я заліз між каміння, міцно заснув і чую, що хтось говорить до мене: не вертайся, не вертайся, іди обережно, тихенько, тихенько. Цей голос був

просячий, а не диктуючий.

Я ставши на рівні ноги, нікого не бачу коло себе. Мною затрясло і я заплакав гіркими сльозами. Все було мокре на мені. Навіть той маленький клумачок так жалюгідно виглядав, що важко змалювати. Я знав, що в ньому нема жодної крихітки поживи і він нічого мені не допоможе.

Так мені стало боляче в грудях, такий страшений жаль лежав на серці, така велика пригнобленість панувала в моїй душі, що не можу пояснити. Я впав на коліна і став благати Володаря: сильний і премудрий, і все знаючий і видячий всяку несправедливість. Я трудолюбива і Богобоязлива молода людина, молюся до Тебе, допоможи мені вирватись із цих кровожадних кігтів смерті. Доки дихати буду, буду Тобі вдячний і багато людей буде знати про велику милість Твою, і стануть на колінах перед Тобою, і прославлять Твою доброту.

Після того моління мені стало легше на душі. Взявся я до діла, з-під шапки витягнув мапу Кавказьких гір. Взяв компас. Став все вивчати. Я знав, що для мене не може існувати ніяка дорога чи стежечка, чи ріка, бо я можу за це дуже дорого заплатити. Мені треба іти місцями туди, куди люди не ходять, а лише птахи пролітають. Зміряв я те все і вирахував, що мені треба до 6 днів іти і кожний день робити не менше як 75 кілометрів, а людина може жити без їжі 9 днів. Значить ще три дні маю в запасі, але то іти не по рівній дорозі: скали, льодовики непрохідні хащі, а якщо стільки пограничників буде

як тут, то мені прийдеться може цілий місяць блукати.

Взяв витягнув усе із свого вузлика, просушив. Там було ще одне убрання — светер, плащ-дошовик, з одного боку чорний, а з другого сивий, комплекти до гоління, бандаж, йод, таблетки проти кашлю, проти псів медицина, щоб не взяли сліду за мною. Фляжка пластикова для води, ну і, що саме найважливіше, кусачки для прорізання дротів і загород границі, а ще маленькій складаний ніжик-ручник і одна пара взуття. Це було все знаряддя проти такої могутньої машини, озброєної найновішою технікою — від машинових карабінів, до вертольотів; від псів високого вишколу, що брали за 16 годин нюхом сліди людини, аж до модернізованих ракет і сигналів С К 102, С К 2, страшенної колючої загороди в сім рядів, якою весь Советський Союз обмотаний як павутиною, і з шахматним наскоком солдатів на втікача.

Я того всього не знав і не передбачував, бо до того бачив границю тільки навколо Закарпатської області, але вона зовсім інакше мені виглядала, і заборонена зона лишень була 25 кілометрів, а тут 200 кілометрів.

Бо тут за границею, сусід — капіталіст, а з цього боку — господар людських душ і мозку, ця шовіністична червона імперія, що сама не живе і другому не дає жити. Закувала залізною завісою всіх миролюбних людей, як сказав Черчілль.

Це було останнє і неповоротне моє рішення,

лише одне питання залишилось — як довго не мучитися, чим швидко знищити себе у випадок безвихідного положення. На це питання я не знайшов відповіді.

Я впав лицем до каміння, обмив його своїми сльозами. Якщо Ти, Всевишній Володарю неба і землі, милостивий і ласкавий — то благаю Тебе, глянь на мою муку, вирви мене з цієї пащі смерти, із тих кровожадних рук тюрми народів.

Смерть на порозі танцювала, бідолашного мене шукала, і за морем десь пропала.

Я трясся як на осиці листок від тієї невеселої атмосфери, що мене обступала. Раніше я читав в секретних книжках, як пограничники, зловивши утікача на капіталістичних границях, відразу кості йому ламають, а потім беруть на допит, а після допиту начервоно розпаленим дротом б'ють. Від п'ят починаючи, аж до голови. І так людина потім „добровільно” відходить на той світ.

Але дух цілючий і всемогучий нічого не злякався. А ще більш загартувався. Я встав на ноги і сказав: зі мною правда і Бог і чиста совісна душа, або вільною волею жити, або в сирій землі гнити. Змінив напрям свого шляху, пішов просто на південь, лісами непрохідними, кущами зарослими, ішов догори, а потім дивлюсь, видно, по лісі люди ходили — кущі позагинані і трава де-куди пом'ята. Дивлюся, а тут уже знову починаються пограничні гнізда, купи соснового гілля, обповзаю купу гілля, — там маленьке віконце, а на ньому стоїть буханка хліба.

Так на той хліб заглядаю із-за кущів, так би він придався мені, аж під носом пахне. Одна думка каже брати, а друга каже ні. Я знав свою страшну силу волі, а сила волі залізо ломить, пролежав може з годину біля того вікна, надивився на той хліб, обсервував все навколо.

Спокій і тишина, проповзаю я далі догори, а там ще більше трава пом'ята від людських ніг, я лізу ще вище. Вже і починає смеркатися.

Дивлюсь — зламаний від вітру пень стоїть, два метри зависокий, підлізаю далі — пень, ще ближче — пень, я ще ближче, а то хтось пчихнув. Почекав пару хвилин, дивлюся, а цей пень посувається в другу сторону. Я тоді помаленьку кожний патичок на землі мацаю і прочищаю собі дорогу. Лізу в сторону від нього. Посунувся якихось двадцять метрів, підліз до соснового невеликого дерева, дивлюся, а на другому боці чоловік стоїть.

Вже стало зовсім темно і не світив місяць тієї ночі. Я піднявся на ноги, стою з одної сторони дерева, а він з другої сторони. Ну, думаю, приготуюсь до всього найгіршого. Ані кроку не рушаюся з місця. Повна спокійна тишина, яку нічого не переривало.

Похиляюся в одну сторону — стоїть, заглядаю в другу — стоїть, просто і не рухається. Нахиляюся знову і знову виглядаю — стоїть. Думаю — якщо вони почують мій найменший шелест то мені кінець — їх тут багато, а я один.

Стою годину, стою другу, стою третю, стою четверту — стоїть як по наказу, я вже із цього

переживання стояти далі не можу. Взяв і ліг знову, дивлюся, а під ним не ноги, а патики.

Це був зроблений штучно солдат, який може вічно стояти і не ворухнутися. Я злегка плюнув на цю огиду, скільки я страху наївся, скільки напереживав біля цього опудала. І так тихенько відсунувся далі, якихось 30 метрів і сперся до дерева, щоб відпочити від того страху, що мене їв чотири години.

Чую — переді мною хтось позіхає, дивлюся, а там знову пень. Приліг я на землю, а пень став витягнувся і пішов. Я з того всього сам не знаю де мені дітися — ніч темна, а в лісі ще темніша, а їх тут повно як грибів по дощі. Не знаю де подітись. Пройшов я пару кроків ще і виліз на дерево, слухаю, що діється навколо мене. Тиша і нічого не чути, але через кілька хвилин світло ручної ліхтарки появляється. Одно, потім друге, обсвітив по дереві де я стояв, постояли, постояли, і пішли. Я дочекався повної тишини, зліз з дерева і став пролазити. Далі я придумав щось інше. В лісі були сухі дерева, попадані на землі. Я став по тих деревах переходити, швидше і майже без жодного шуму. І так я находив дерево за деревом.

Це були довгі смереки, старі, на яких не було кори, а гілок мало. Коли кінчалося дерево я опускався на землю і далі просувався доки не знайшов другого. Часом дерево лежало на землі зовсім, часом похрестилося на друге, то вже було трохи вище від землі, але я сувався по дереві і зависав на руках, і

скакав на ноги, або вже ногами намацав землю, де було щось інше.

Тут було те, чого я не сподівався придумати. Була ще та сама ніч. Темно. Я виліз на дерево і знов став іти по ньому і коли зійшов на кінець, зупинився. Внизу було темрява, так що нічого не було видно. Опустився до низу, а ногами нічого не знайшов. Я висів в повітрі п'ять, десять хвилин і нічого не намацав під своїми ногами. Руки зомліли вже цілком, сили вже не було піднятися назад догори, дерево було дуже грубе, таке, що його навколо обняти не можна було, а я висів і не було ніякої можливості щось собі порадити.

Ні знизу нічого не видно, ані вгору, мені лишилося одне — тільки скакати в долину. Я впав попри якусь стіну в якусь долину, тільки зачув, що мене дуже в животі заболіло і втратив свою свідомість.

Відчиняю очі — вже сонце було високо. Дивлюся, як упав на ноги так і на ногах сиджу. На мені вже цілі рої мух, комарів, мурашок і всякі комахи. В ніс, в вуха налізли мурашки, що мене дуже скоботали, а може цей скобіт збудив мене із тої непритомності.

Мої штани потріскали, ноги розпухли, повно навколо згущеної крові. Думаю, о Господи, що діється зі мною? Трошки порухався, а ноги заболіли, аж свічки в очах засвітилися. Я взяв кусок патики, поставив в зуби, стиснув його міцно і руками став витягати свою ногу. Я чув безбожний біль, оставив то все і став роздивляти, і думаю: невже то в мене

останні кроки по цій Божій землі. Невже я стану жертвою отих мух і комарів, і всякого повзучого? Невже моя історія закінчиться тут, тут у цьому обриві у цій незнайомій ні мені ні моїй родині чужій землі, невже моє життя урветься у цій невірній землі? Невже мої кості зостануться сховищем зміїв і гадюк. Я вже не міг плакати над своєю долею. Зачинив очі і в грудях страшно мене тиснуло, але серце ще одне працювало.

Гук вертольота, якій пролітав, знову збудив мене, я відчинив очі, побачив свої обставини і сказав: Господи, прошу Тебе, і благаю Тебе, змилюся наді мною. Якщо ти ласку розсилаєш, пішли мені одну краплину ласки своєї, надії.

Зняв я з плечей той свій клумачок, з якого вчора зробив наплечник: із шнурівок мештів зробив шлейки, які урізалися своєю тонкою плоскістю в мої рамена. Витягнув із наплечника ніжик, якій був моєю останньою надією для скорочення мого болю і того всього, що мене оточувало і цієї жахливої історії.

Але мені прийшла інша думка: до смілих людей належить світ. Ці люди називаються герої, а герої ніколи не вмирають, а як я зостануся тут то все скінчиться, як у воду впало. Навіть якби пограничники знайшли мене, чи тіло моє розтаскане птицями, звірами і всякими гадюками.

В ту пору ще було досить тепло, а при сонці було навіть горячо. Величезні зелені гори оточували мене. Я витягнув із свого наплечника всі речі, знайшов свій ніжик, але ним нічого не міг зробити, бо він був

короткий і я міг себе лише поранити.

Став я назад до ніг вертатися. Вони були зовсім зимні і при руханні ноги я вже не чув такого болю, але при більшому рушанні болі верталися і стало паралізувати хребет. Я потихеньку порозривав штани і взяв трошки полив парфумами від крові, під коліном. Парфуми розігріли трошки кров в носі і я менше відчував болі. Потім став ноги витягати з під себе. Але сильно побиті, затерплі ноги, паралізували ціле тіло і через великі зусилля я з часом випростував свою ногу за допомогою рук.

Став дуже пильно обмацувати ногу, шукати поламаної кості, але, на превелике щастя, я ніде зламаної кості не знайшов!

Який я був щасливий, що нога ціла, я думав, що весь світ мій, я з радості не знав чи сміятися, чи плакати, але тут і на то і на друге не було часу. Взявся ноги, обмив її від крові. Більші рани перебандажував і ще раз насмарував парфумами. Нога стала відходити і страшно боліти. Я не міг ні лягти, ні до чого притулитися. Сидів як Єгипетський божок.

Потім, з часом, я став працювати над другою ногою, але тут була друга історія. З коліна шкіра майже була знята. Я трохи рани постулював, насмарував йодиною. Пекло так, що сказитися можна було. зуб на зуб не попадав, але я був із цього радий, бо я бачив, що чимраз приходила та здоровіша нога до себе. Праву забинтував і обернувся, щоб випростувати крижі.

Полежав і за той час подумав, що далі робити,

останні кроки по цій Божій землі. Невже я стану жертвою отих мух і комарів, і всякого повзучого? Невже моя історія закінчиться тут, тут у цьому обриві у цій незнайомій ні мені ні моїй родині чужій землі, неville моє життя урветься у цій невилній землі? Невже мої кості зостануться сховищем зміїв і гадюк. Я вже не міг плакати над своєю долею. Зачинив очі і в грудях страшно мене тиснуло, але серце ще одне працювало.

Гук вертольота, якій пролітав, знову збудив мене, я відчинив очі, побачив свої обставини і сказав: Господи, прошу Тебе, і благаю Тебе, змилосярдися наді мною. Якщо ти ласку розсилаєш, пішли мені одну краплину ласки своєї, надії.

Зняв я з плечей той свій клумачок, з якого вчора зробив наплечник: із шнурівок мештів зробив шлейки, які урізалися своєю тонкою плоскістю в мої рамена. Витягнув із наплечника ніжик, якій був моєю останньою надією для скорочення мого болю і того всього, що мене оточувало і цієї жахливої історії.

Але мені прийшла інша думка: до смілих людей належить світ. Ці люди називаються герої, а герої ніколи не вмирають, а як я зостануся тут то все скінчиться, як у воду впало. Навіть якби пограничники знайшли мене, чи тіло моє розтаскане птицями, звірами і всякими гадюками.

В ту пору ще було досить тепло, а при сонці було навіть горячо. Величезні зелені гори оточували мене. Я витягнув із свого наплечника всі речі, знайшов свій ніжик, але ним нічого не міг зробити, бо він був

короткий і я міг себе лише поранити.

Став я назад до ніг вертатися. Вони були зовсім зимні і при руханні ноги я вже не чув такого болю, але при більшому рушанні болі верталися і стало паралізувати хребет. Я потихеньку порозривав штани і взяв трошки полив парфумами від крові, під коліном. Парфуми розігріли трошки кров в нозі і я менше відчував болі. Потім став ноги витягати з під себе. Але сильно побиті, затерплі ноги, паралізували ціле тіло і через великі зусилля я з часом випростував свою ногу за допомогою рук.

Став дуже пильно обмацувати ногу, шукати поламаної кості, але, на превелике щастя, я ніде зламаної кості не знайшов!

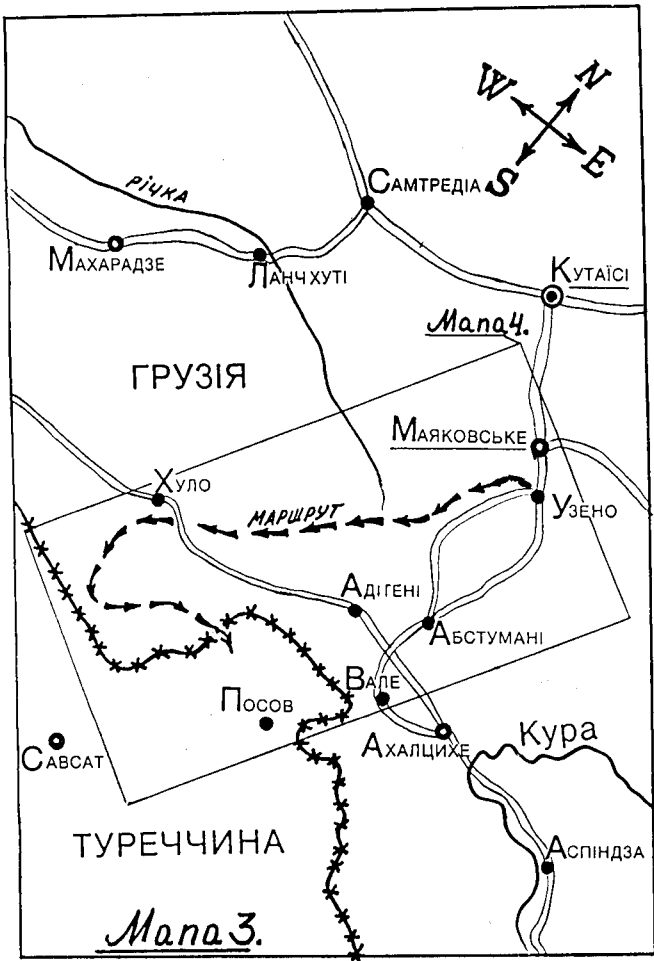
Який я був щасливий, що нога ціла, я думав, що весь світ мій, я з радості не знав чи сміятися, чи плакати, але тут і на то і на друге не було часу. Взявся ноги, обмив її від крові. Більші рани перебандажував і ще раз насмарував парфумами. Нога стала відходити і страшно боліти. Я не міг ні лягти, ні до чого притулитися. Сидів як Єгипетський божок.

Потім, з часом, я став працювати над другою ногою, але тут була друга історія. З коліна шкіра майже була знята. Я трохи рани постулював, насмарував йодиною. Пекло так, що сказитися можна було. зуб на зуб не попадав, але я був із цього радий, бо я бачив, що чимраз приходила та здоровіша нога до себе. Праву забинтував і обернувся, щоб випростувати крижі.

Полежав і за той час подумав, що далі робити,

підсунувся до якогось патики і там вирізав палицю. Взяв пояс із штанів. Встав на одну ногу і на палицю, а тією болючою ногою і до землі доторкнутися не можу. Взяв пояс, зробив петлю, загнув ногу під себе, петлю одним кінцем повісив на плечі, а другий за ногу і нога вже висіла в повітрі. Вже одна нога, а одна палиця, то було як дві ноги. Я помолився Всевишньому, що рушився із цього місця і став. Перейшов пару закрутів, побачив вихід з цієї моєї пропасті, яка мала бути моєю домовиною, глибиною за 8 метрів і з кам'яною стіною, об яку я побився.

Сонце вже сіло за гори і ніч стала наближатися, а я з новою ногою не ставав ні на хвилину, і далі і далі вгору на південь, бо кожний крок мій вперед — це була надія на свободу, на волю за яку мільйони людей своє життя віддали, а ще скільки віддадуть, то ніхто не знає.

ДАЛІ НА ПІВДЕНЬ

Вечір зближався, а я ішов, догори, до чубка. За тим чубком, як мені здавалося, я бачив ту свою незамінну ні за що свободу.

Але я виліз майже на самий вершок, побачив із нього навколишній горизонт, майже потопаючий в тумані, і високі другі гори, ще переді мною, але мені було веселіше, бо я міг дивитися на мою долину смерті згори. Це мене, як усіх мудро думаючих людей, поставило в краще положення.

Я пройшов ще трохи далі. Зовсім стало тепло, а ще тепліша темрява стала сунутися із заходу, а за нею страшний гук громів і блискавиці. При світлі блискавок я побачив діру в скалі і рішив сховатися від тієї бурі і дощу. Сів на вищерблений камінь, який був теплим і нагрітим від денного сонця. Мене обгорнула теплота в тій невеликій печері, що мені нагадувала теплу затишну хату.

Я сидів на камені, від громів і блискавок всі гори аж тряслися, все гуло як у бочці, без перерви і без жодного відпочинку. Це між горами здавалося, що цілий світ валиться. Ехо відбивалося ще сильніше і голосніше, ноги горіли від болю і побиття, я не знав що маю більше слухати, чи болів чи громовиць.

Із перевтомлення, не спавши четвертої ночі, на

тім камінчику заснув. Як проснувся — сирість обняла моє тіло, а мерзлота прошила мою душу, яку я не міг нічим зігріти. Ноги поранені, стікаючі кров'ю, ще більше застигли і замерзли від сидячої сплячки. Навколо тихо і спокійно було, лише десь далеко було чути шум їдучого поїзда, який не міняв свого звуку.

Я подивився на годинник — вже було близько до ранку і я радувався з надходячим світлом, яке могло показати мені дальший шлях до жадущої волі, за яку мріють мільйони людей, дорожать і цінять її.

І я, після всяких процедур з ногами, став іти далше в долину, але в долину було іти гірше на одній нозі, чим догори. Кожний крок для мене був великим плюсом до такої свободи, за яку я ще навіть не уявляв, що мені ще треба заплатити, що мене ще чекає спереду, ідучи в долину.

Вже стало більше світати, перший стрекіт пташків і спів їх став доноситися до мене. Потім гірше, а потім ще гірше, і з'явився голос пугача, який летів не як на крилах птаха, а як якась ракета. Він мчав із сходу, швидко летів на захід, також швидко міняв свою позицію: гуку, пу-гу, пу-гу, пу-гу, пу-гу. А ще тихше і тихше, поки зовсім не щезав. Потім ржання коней таким самим способом, потім гавкання псів.

Все це мене застановило і припинило до дальшої подорожі, я пильно став стежити за всім між деревами і кущами, чекаючи повного дня. І не помилився у своїх застереженнях, бо то були сигнали, які передавали пограничники.

Той шум поїзда не переставав, а все шуміло і шуміло, то був десь невидимий мені водоспад. Я роздивлявся, що діється навколо мене, попереду мене, і побачив, як пограничники виходили із пограничних гнізд. Розводящий їх забирає, а нікого не залишає на їх місцях.

Чекаю я далі, думаю. Може друга група буде іти назад і будуть заїмати свої позиції. Але того не було. Я почекав може з годину, далі проліз, дивлюся, а там по корчах розтягнуті нейлонові нитки сигнальних ракет, про які я ще був знайомий вдома. Ту сигнальну нитку торкаєш, не хочучи перервати, ракета зривається і ти вже є оточений пограничниками зі всіх сторін.

Це називалась обручева облава, від якої дуже трудно сховатися, бо вони це місце пильнували день і ніч, поки не знайдуть. Тут треба було особливої уваги, я пролізав далі, бачив пограничні гнізда. Це були дерева, попадані пні, купки гілок, корчі які відвертались.

Із дальшої віддалі це зовсім були нормальні обставини в лісі. Але, якщо придивитись ближче, то видно було, що того всього людська рука торкалась. Як звичайно, на тих предметах, які вони використовували за криївку, там моху не було, а предмети були чистіші і ясніший колір набирали як інші. І, звичайно, місце навколо криївки було потоптане і видно було, що хтось тут господарює.

Даліше вперед, бачу висячі лямпочки зеленого і червоного кольору, різні дроти розвішані по деревах

і кушах. На деревах були якісь маленькі апаратики. Я все минаю без жодного доторку і далі вперед непомітно, без жодного шуму. Пройшов я ту зону далше на саму долину.

Там протікав невеликий струмочок. Помився, напився води, набрав у фляжку, пройшов трохи струмочком до гори, і побачив, що в ньому риби плавають. Дивно, і звідкіля вони взялися тут, у малому струмочку.

А риби так собі розкошують у кришталевій водиці і тільки хвостами помахують. Вирішив поспробувати щастя. Підсунувся до тих рибочок ближче і взяв свою палицю, що сили було вдарив по воді і по рибах. Дивлюсь, одна є. Гарний пеструг, сірий в червоняві крапочки, мав більше як півкілограма. Це був досить гарний кусочок м'яса для такого голодуючого чоловіка. Я ще пройшов до гори струмочком, думав, ще знайду заготурених рибів, але вже їх більше не було.

Натомість знайшов велику печеру. Вхід до тої печери приблизно був метри 4 зависокий, а шість задовгий. Ця печера була зроблена людською рукою, може давніх-давніх людей, але тепер жодного життя не видно було. Я звернув у бік, щоб не йти проти входу печери. Як добрі люди говорять: чим дідько не жартує, а стереженого і Бог стереже.

Підійшов до гори, поміж кущі і дерева зовсім мені все обернулося інакше. Сонце заховалось за високі гори і я став загублений між горами, витягнув компас із кишені, дивлюся, забагато відхилився на

південний захід. Роблю малий зігзаг на схід, після того зігзагу контрольною себе — чи ніхто мене ззаду не провадить. Ще раз застеріг сліди проти псів, а даліше піднімаюся догори.

Ця гора була камениста, подекуди були корчі і сухі дерева чіплялися своїм корінням об камінь, то якби просили порятунку у когось. Надвечір я майже вже був на чубку перевалу — так мені здавалось, але як підліз вище, побачив льодовиті чубки гір, які ще були високо наді мною.

Хіба я на одній нозі і палиці перейду через ті льоди? Я став роздивлятися і між двома горами побачив низовину, і взяв напрям на це міжгір'я. Там вже побачив тіні заходячого сонця і білі шпілі гір. Був я цілий мокрий від тієї прогулянки, подивився, а на мені вже стає іней, вже я став зовсім непомітний від тієї гори. Стало темніти.

Чую, починає хтось стріляти. Я відразу зупинився і приліг, слухаю, чи кулі не свистять біля мене. Але цього не було. Потім із кулеметів, а потім із тяжких кулеметів. Якщо вони замітили мене, то кулі було б чути, як падали біля мене, чи мимо пролітали.

Слухав, слухав ту музику і, як стемніло, шкодуючи часу, даліше вперед.

Зайшов я в снігову полосу, вже тут зимно, а вітер прошиває наскрізь мене. Чим даліше проходжу, тим стрімкіша гора стає. Вже я гірше і гірше стаю совгатися — один крок вперед, два назад. Кулемети вже перестали стріляти, стала повна і мертва тиша.

ЛЬОДОВИК

З великими труднощами, і по довгому часі, я зупинився вже на рівній площі, по якій я міг без жодного силування проходити далі. Пройшов ще снігову полосу і вже стали траплятися камені, а поміж ними і лід. Я вже відчув, що опускаюся на низ. Під ногою і палицею відчув дуже слизько і небезпечно далі йти, але не було де клаптика сухого місця, щоб на ньому зупинитись.

Я продовжував далі йти, дуже помалу і темрява заслонила все переді мною, сумне і радісне. У мене вибір був дуже малий. Орієнтувався на моїй палиці, це був мій один дороговказ на якого я всю надію покладав.

Після страшної перевтоми, студини і виснаження тіла я поковзнувся і упав. Вже сили в мене не було встати і я був щасливий, що вже сиджу, вже не було різниці на чим я сиджу. Навіть не витягнув плаща із свого клумачка, а просто клумачок зсунув під голову, і сам не знаю коли, заснув.

Пробуджуюсь від сильного холоду, а мої очі не можу відкрити. Повіки злипли до купи, а в руки мої зашпори зайшли, не можу рушитися. Болить в голові, щось стукає, якби молотком мене хто бив. Шия моя пече, якби хтось пилою перерівав. А за ноги і нема

що говорити — зовсім не чую ніг.

Вернулась пам'ять. Де це я? Мені так холодно зробилось, і млісно, в голові крутилось, та з кожним живчиком до мене назад верталось то життя, яке мене міцно любило. З великим зусиллям просунув одну руку до очей, долонею розморозив той лід на повіках, бо пальці мої були зовсім безвладні. Відчиняю одне око — на дворі ніч.

А повітря таке зимне, що кожний подих чую у своїм шлунку. Одяг на мені як кора, волосся як цвяхи, зуб на зуб не попадав. Якби хтось був би біля мене і щось хотів мене спитатись, у мене вже не було сили стриматись від трясучки, та відповісти.

Я трусився так, що зсунувся із цього леду вниз. На превелике щастя на долині не було стрімко і я зупинився на сухій траві. Став я все відшуровувати і розігрівати, навіть із мене вже зимне повітря виходило.

Я просто не знаю і сказати вам, люди добрі, не можу, як я там не задубів і не став мерзлим, мертвим кістяком, лежучим по сьогоднішній час, у тих грізних і небезпечних Кавказьких горах, які скривали великі історичні таємниці.

Вони бачили так багато всього, а нічого не можуть сказати нікому. Але я вірю — скоро чи пізно відчиниться сторінка, що відкриє людям всі таємниці цих дрімучих лісів і тих задуманих гір, бо люди живуть і разом з ними живе правда.

Я пустився далі вниз, по горах, на південь. Зачинався уже ранок, сонечко ogrівало мою замерзлу

і таку розбиту душу, трошки стало легше дихати. Чим більше я сходив на долину, тим тепліше ставало.

Зійшов вже у смугу лісу, який був дуже чистий і можна було проходити без жодних перешкод. Але тут я натрапив на другі перешкоди.

З'явилася маса вивірок, бронзового кольору. Вони, коли побачили мене, стали кричати і пищати. Я ішов, а їх все більше нагромаджувалось. Скакали з дерева на дерево, ішли слідом за мною, потім вони так знахабніли, що скакали понад головою і не пускали мене іти далі вперед. Як я зупинявся і вони зупинялися, переставали кричати на мене, тільки придивлялися своїми малими випуклими очками. Я сів під дерево і думаю: зараді спокою не буду рушатися бо ехо може горами і лісами дуже роздавалось велике.

Я став до сонця, просушувати свій замерзлий одяг. Чую, а там якась маса звірів суне поміж деревами, глянув знову, сонце мені засвітило в очі, і очі зайшли сьозами. Чув тільки той шум великий, а мої вивірки сиділи на деревах мовчки. Я протирав очі, придивлявся там, де шуміло, але нічого вже не бачив і не чув перед собою. Видів велику масу сіро-бурих звірів і не міг розпізнати, якої вони були породи, бо то було далеко і між деревами.

А чому їх потому не бачив дальше, я сам не знаю, так як не знаю, чому дальше не кричали на мене ті крикучі вивірки. Стала знову мертва тишина.

Шановний співбесіднику, не маю ще таланту Вам пояснити, хто керував тими дикими звірами і

чому іменно мені це дано бачити.

Як Спаситель обіцяв: і сам затулю вас від нападу і бур, і так зробив. То була інсперована сила яка керувала цією нелегкою розбуреною природною силою.

Я піднісся на свої ноги, подивився на свої руки. Це був один струп. Перев'язав коліно і при допоміж палиці на ту ногу вже міг ставати. Звернув трохи в сторону і рушив далше в дорогу, зійшов вниз і знову піднімаюсь на другу гору.

На тій горі був ліс смерековий із мішаними корчами і поміж ті корчі із малинниками. На превеликий жаль, це вже була пізня осінь і малини вже не було. Я, придивляючись на ці кущики, нічого не знайшов. Підступив до другого — то саме, до третього — то саме, я до четвертого — знайшов на тоненьких прутиках малини засохлі листки.

Перепсовані ведмідем мабуть, малинові кісточки, які прилипли до листочків, потрошечки відривав і клав до уст. Як то було смачно, як то було добре, яке то було пахуче. Я щось такого ще не їв, хоч це не можна було назвати їжею, бо та їжа лишень могла бути для пташеняти маленького, а для людини то була закрапельина. Але ця маленька закрапельина освіжила моє тіло. Я став якийсь сильніший, легонький дуже і не було мені тяжко іти догори.

Я втішався своєю знахідкою, але я не міг сидіти там і общипувати ті маленькі кісточки із малинів на засохлих листях, бо час був для мене дуже дорогий.

Вламавши пару гілок, ідучи догори, я общипував

і споживав їх, дякуючи ведмедям, що залишили тих розчавлених малин для мене.

Ідучи заготурений тими малиновими кісточками, які манили мене своєю солодковинністю, я навіть не помітив коли скінчився ліс на цій горі і вже почалися кущі.

Пройшовши ще пару кроків, сполошив зайця. Заєць зірвався на ноги і побіг просто догори.

Через пару десятків метрів він побіг на гніздо пограничників. Із того знізда вискочили два високі пси кудлаті, які погналися навздогін і полетіли поміж корчі за тим малим зайчиком. Вийшло із цього гнізда чотири солдати, дивилися в біноклі навколо себе.

Вони б дивилися ще довше, але наступала темрява ночі, яка змусила їх припинити свою обсервацію і скритись знову.

Я встав зпоміж кущів, обсипав своє місце від псів і потихеньку просувався в сторону, далі від них. Та далеко в бік я не ішов, щоб там не налізти на друге гніздо пограничників. Пішов я вище угору, а пси далі шукали і здоганяли зайчика. Часом приближалися близько до мене і я кидав перед ними каміння. Той камінь робив шелест і котився у долину де небажані пси ставали збаламучені і далі віддалялися від мене.

Стало щораз гірше темніти і впала зовсім темна ніч. Над горами повітря стало знову зимне і дуже гостре, але ця гора була на чубку зовсім рівною як стіл. На ній літом був випас, бо було чисто і без жодних рослин. По ній можна було добре проходити без ніяких перешкод.

Я проходив велику площу на палиці, намагаючись не робити ніяких гуків і шелестів, потім далі контролював себе. Проходив далі і знову контролював і так повторював раз за разом.

За ту Божу ніч дуже багато дороги зробив, на високій плоскій горі було свіже легке повітря, яке допомагало моєму фізично слабкому здоров'ю пройти багато кілометрів.

НАДІЯ НЕ ВМИРАЄ

Перед ранком я побачив із гори лінію електричних світел, яка простягалася із сходу до заходу. То було далеко, але добре було видно, що то було в долині і та нерівна лінія простягалася переді мною.

Через багато часу подорожування по горах я вперше побачив таку лінію електричних світел. То все мені нагадувало границю і я дуже був радий, що я вже близько мети.

З надходячим світанком я сходив з тої величезної гори. Часом обривався камінь з-під ніг і летів на долину, де робив небажаний шум.

Нижче знов зайшов у лісову смугу, де проходив також і вдень. В лісі було видно сліди худоби і якесь життя людське. Там було поховано зрізане дерево на матеріяли і різані дошки під корчами були поховані.

Я нагадав собі ту саму систему що в нас, що, як не вкрадеш, то не проживеш.

Проходячи на південь, я натрапив на велике гірське озеро, що лежало на схід біля мене і півпідковою обступали його гори. Дуже був це казковий краєвид, яким неможна було намілюватись, але мені стало так дуже млісно і недобре.

Я сів собі під корчами, став відпочивати. Взяв

таблетку і напився води. Коли легше стало, знову рушив в дорогу до цієї жаданої границі, до волі, якою я дорожив, тішився як найдорожчим скарбом, за котру я так дорого міг заплатити. Ще скільки мені прийдеться платити, то я не знаю.

Ідучи на південь вниз, бачив щораз більше плоскогір'я. Внизу там починалися поля, а лісу зовсім нема. Більше різних птахів зустрічаю і раптом найшов на сойків, обрадувався — наші сойки, що ви тут робите, крикуни. Скільки дороги перейшов і ніде вас не зустрів, а ще тут, у цьому теплому і затишному, так казковому місці.

Я ішов і вони літали наді мною і скриготали так само, як у нас вдома.

Кінчалась лісова смуга, починалась прогалина. Я в чисту територію не міг пускатися білого дня і рішив у кущах пересидіти ще до смерку, а потім наближуватися до границі, яку я бачив згори.

Заліз я в кущі, замаскувався трохи і від променів теплої сонця заснув. Так смачно сплю і чую біля мене такий гвалтуючий крик сойок, що ще через вуха проривається. Ще, думаю, ви сойки, не дасте мені трохи поспати, а я так спати хочу.

Але вони кричали і не переставали і просто понад головою літають. Я відчиняю очі, а наді мною два червоні змії сичать жалами своїми. Як це стравовище побачив, мене якби хтось електричним струмом ударив. Скочив в сторону з під того куша, а там далі плив струмок. Я в той струмок упав лицем до води, відчунав від того приголомшення. Помив обличчя.

Волосся моє стало як дроти, язик мій став як дерев'яна дошка, а слина вся висохла в роті, а розум мій замерз в голові, а тіло моє тряслося від того страховища.

Коли був ще вдома, то мої знайомі, які служили в армії на Кавказі, розказували, що не раз, як вони їхали на вправи в гори, бачили червоних свистячих зміїв. Так їх було багато, що вони не могли вправи робити. Вони стріляли з гармати, щоб прочистити дорогу перед собою.

Ті дві змії червоні опускались на мене із гілок корчів і, коли я побачив їх перед обличчям за півметра, то мене сплячого дуже вразило, бо в тим моменті не знав, що з собою зробити.

Потім я не знав, кому маю дякувати за це спасіння. До самого смерку я вже не спав, а тримав свої очі відкритими на ці кущі. Як тільки сонце стало заходити, пішов по тім маленьким потічку у долину, а потім, як стемніло, став іти понад струмком і так зійшов далеко вниз. Це забрало досить багато часу. Там я почув гавкання псів, які гавкали в різних місцях. І далше я став контролювати себе, щоб на псів не трапити. При темноті я міг дуже легко натрапити, а потім не втекти від них.

Пройшов у смугу тих прожекторів, які я бачив ще з гори. Але найгірша загроза то для мене були пси. Вони часто обзивалися в різних місцях переді мною. Їх було в тому місці дуже багато. Я далше просувався по-пластунськи і добрався до якоїсь дороги.

Світло від прожектора просвічувало ту дорогу і загороду або пліти, що були на другій стороні дороги. Я все обсервував і переконався, що тут близько нема нікого. Потім я, разом з водою, і попід пліт переліз і струмочком став опускатись.

Струмок ставав більшим. Я вийшов на берег, став іти і при темноті загубив той струмочок. Ішов якоюсь м'якою дуже землею. Я думав, що це була та сама орана погранична полоса і я вже границю перейшов.

Далі натрапив на досить високу стіну, з каміння муровану. Вона перетинала мені дорогу. Якимось я виліз на неї, а на долину не відважувався опускатись бо не бачив, як там заглибоко. В боки ходити я також не відважувався далеко, щоб на щось не найшов. Обдивляючись навколо себе, з другої сторони стіни побачив дерево. Підійшов, легенько перевірів, чи то дерево не має яких сигналів на собі. Став опускатись на долину по дереві.

Було високо, біля 8 метрів. Зліз і подумав: які турки дурні — таку високу стіну будували, щоб наші не переходили.

Далі проходив до ріки, яка плила і дуже великий шум робила. Поміж великі каміння, які було не добре видно в нічну пору, я зайшов до води, роздивився, помацав — вода була льодовитою. Але не можна було мені чекати, коли вона стане теплішою. Найшов довгий патик, щоб міг міряти глибину води.

Рішив, що краще ту бистру воду перейти чи переплисти у темний час ночі, бо бистрі течії води,

могли занести десь на гострі камені і я міг мати тяжкі поранення.

Я роздягнувся, всі річі зв'язав в один клумак, поставив на шию. Патик і палицю взяв у руки і став переходити.

Вода була лютою, швидкі течії просто не давали крока зробити. Помалу, крок за кроком, і з підтримкою патика, поміж великі каміння, я цю річку швидко перейшов. Глибина місцями досягала під пахи. Коли виліз на другий бік, зайшов у ліс, перебрався, і стало мені так горячо, якби мене хтось у вогонь кинув.

Став іти лісом догори. Вже знову почало світати на білому світі. Я радувався, що щасливо і незаметно перейшов границю і вже нахожуся на турецькій території. Але, ідучи лісом, мені прийшлося переходити лісову дорогу де колись тягарові автомашини переїхали. Я подивився на відтиски коліс — такі самі як у нас удома були. То зараз стукнуло до голови, я став більше сторожкий і не показувався на відкрите місце.

Дальше проходив на південь, потім лісова смуга кінчалась. Начинались гори чисті. Подекуди були каміння і маленькі кущики. На тій голій горі я побачив недопалки папіросів, де був напис „Казбек”, порусскі. Це мене зробило ще більш обережним. Я виповзнув на вершок гори, побачив перед собою другий раз вид на південь.

Там стояли великі хати дерев'яні і чогось їх дахи блищалися до сонця. Вікна були дуже високо під

дахами і так рідко були розкидані. Ніяких не було ні написів, ні прапорів. У підніжжя цієї гори була пара хатин, і я побачив чоловіка, який переходив із одної до другої хати.

Той чоловік був вбраний у чорне вбрання, що було видно далеко. Я там позаді так само бачив пастухів у чорних одягах. Я чекав, заки смеркнеться, і стежив за всяким рухом. Як стало темніти, почав даліше опускатися на долину і вийшов на якусь стежку. Та стежечка завела мене до якоїсь хати і до дороги шутрованої недалеко тих хат. Я знайшов джерельну криницю, там напився води. Вода дуже була знаменита. Найшов листок газети, взяв, подивився і не бачив нічого російського на цих паперах. Зовсім інший шрифт письма, навіть не латинський, а арабський. Я зовсім думав, що я уже у Туреччині. Але одна фотографія в тій газеті нагадувала щось російське і я недовірно ставився до неї.

Взявши цю газету, звернув і поставив до кишені, а сам, попри дорогу ішов далі на південь. З одної сторони дороги невеликі гори тягнулись, а з другої сторони потік плив і подекуди були куші.

Мертва тишина, десь одна машина над'їхала, я скрився у куші і думав, подивлюсь, яка марка машини. Але порох, який котився туманом, і ще ніч до того, зовсім мені не дали нічого бачити. Ніч була темною, я навіть на годиннику вказівки не бачив. Так ішов попри дорогу даліше і даліше — вийшов до гори і побачив перед собою ряд хат, подекуди чулось

гавкання псів.

Рішив проходити поміж ті хати, де було чути менше псів. Звернув трохи вліво, а на тих хатах не бачив ніяких написів або плакатів, чи номерів. Тільки телефонічні стовпи гули від невеликого вітру. Я хотів поміж ті хати перейти, але між ними були загорожі і стояли маленькі щогли.

Я пішов трохи в сторону, побачив там дорогу, що проходила повз хату. Підійшов ближче, дивлюся — шлагбаум стоїть через дорогу. Не помальований, ніякого напису нема на ньому. Слухаю, повна тишина, нема нікого і нічого. Час дорогий, і я підліз до рогу тої хати і послухав чи нема ніякого шелесту. І потихеньку, на пальцях — шусть під той шлагбаум. Відійшов далі, а потім став бігти до гори недалеко від дороги.

Я біг і біг, змучився трохи, присідав і попивав водичку. Була ніч, темрява, яка переді мною все заслоняла.

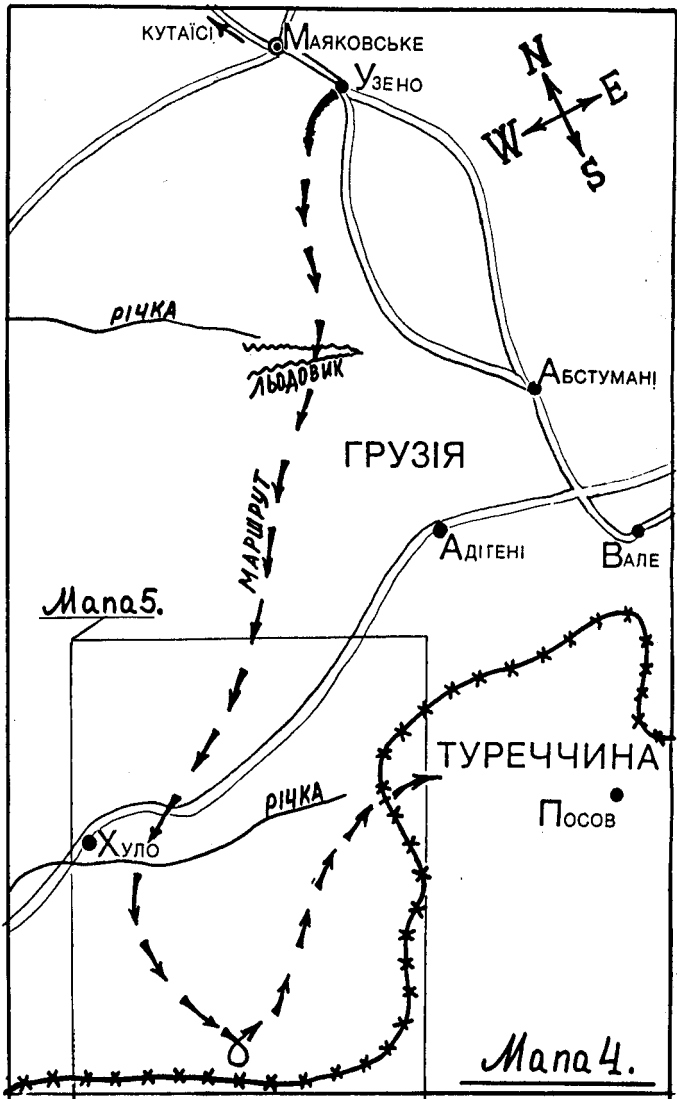
Як стало світати, дивлюся, а дорога моя робить коліно, а стежечка іде просто. Думаю — піду по тій стежці. Пройшов ще пару метрів, як з-за гори два чоловіки показалися. Що робити, нема де діватися. Була така ямка, від води вибрана, я шусть туди і приліг, а вони перейшли біля мене недалеко. Я бачив що то були солдати, але які солдати, я не міг пізнати, бо вони мали картузи на головах і зелені плащі. Вони пройшли і сховалися за горбики. Я став добиратися до дороги, дорогу перейшов і далше до гори іду на південь, а дорога пішла на схід.

А з-за цього самого горбка знов два солдати ідуть, вже по дорозі, і я посунувся по рові трошки даліше. Чекаю, щоб вони перейшли біля мене. Коли вони минули, мені стало трохи легше на душі, перед собою я бачив чисту гору, на якій літом випасався скот. Для мене був один сховок, оцей рівчик, що його вода зробила під час дощу.

Я переліз рачки цю гору і опустився вниз, відчув великий біль в ногах. Вниз вже сунувся на мойому задку. У якійсь долині став робити порядок із своїми ногами. Став їх намащувати і перев'язувати.

З лівої сторони я бачив коней, але людей не було біля них і далеко на других горах я бачив високі сторожові вежі, які простягалися на полудні.

Я ще раз переконтролював все: мапу, компас, стан здоров'я. Я відчув, що мій шлунок починає підпухати і разом з ним ноги. Знав, що я вже далеко не зайду, але рішив сунутися далі. Вниз і вниз на південь, до жаданої тої свободи. Тої волі, де вільні люди, всі вільно нею користуються. Я думав — до якогось кінця мушу дійти, щоб я не здався якимось людодідам. Але, поки не переконаюся, що то турецька територія, доти здаватися не буду нікому, щоб то мені не коштувало.

ОБЛАВА

Рушаю далі на долину, поміж гір. Побачив перед собою подобу хутора, який лежав в долині, поміж двома невеликими горами. Одна була із сходу, а друга із заходу. Західна була невелика, а східна була висока, більша. Посередині того хутора йшла така польова доріжка, а з одної і другої сторони були нето хати, нето стодоли, а виглядало як овечі кошари.

І то вони були. А я сидів у рівчику, пильно глядів за тими кошарами. В них не виявлялося ніякого життя. Абсолютно нічого не було чути. Через пару годин обсервацій рішився я іти тими кошарами далше на південь, бо повірте, вже, власне, не вистачало сили переходити вершки цих гір.

Ідучи вже всередині хутора, побачив як відчиняються двері, виходить жінка і за нею чоловік, і мала дитина. Побачивши мене, назад вернулись до кошари, а я, як ішов тою дорогою, так далі ще продовжую іти. Оглядаюся, чи вони не ідуть за мною, і думаю, що мені далше робити.

Озираюся, а на перед і не звертаю жодної уваги. Глип наперед себе — чоловік із дубельтівкою іде наперед мене. Він іде на мене, а я на нього. Минулися ми один одного, і він ззаду шось заговорив на мові, якої я не розумів.

Потім до мене по-російськи:

— Молодий человек, куда ти ідеш?

Я відразу затримався і вертаюсь просто до нього. Він страшенно перелякався, і я тоді питаюся по-російськи:

Што тобі надо і хто ти такой, што ти меня спрашиваєш?

— Я, голова колхоза, і маю право документи перепроверять.

Подумайте, що я відчув, будучи впевнений, що я вже більше як один день у Туреччині, а тут я знову наліз на самого голову колгоспу. Я від того всього сів, бо боявся що впаду з ніг.

Питається він тоді:

— Куда ти ідеш?

А я вже дуже добре не знаю, що йому говорити маю. По тих всіх страхіттях зовсім вийшов із контролю.

Я вперше думаю:

— Витягнути йому документи, а сам буду мати час щось придумати.

Дав йому мої шоферські права. Там є фотокартка. Там є дві справки, також із фото.

Він став читати і вивчати.

Побачив я, з ким маю діло. Він не знає, які то документи.

Каже до мене:

— Справка еще 1959 года і уже старая, негодня.

А я забираю від нього мої документи і говорю йому:

— Як ти не розумієшся, то не берися провіряти документи.

Стаю на рівні ноги і говорю до нього:

— Бачиш другу печатку? Вона є відновлена, так, що вона є важлива, а ти мусиш мати ліпшу школу для перевірки документів.

Він питає:

— Де ти ночував?

У солдатів, що мають шлагбавм на дорозі.

Він зовсім спантеличився на то.

Надходить жінка, чоловік і мала дитина років 6-7, тоді він зачав з ними по-грузинськи говорити. Старий щось став опиратися, а він до того старого наставив дуло дубельтівки.

Я тоді по-російськи:

— Ти, дурак, перестань жартувати, забери дуло від нього, остав старика в покою.

І говорю старому:

— Иди до солдатів. Вони знають, що я тут.

Той голова спитав, чи я бачив коней.

Я сказав, що пасуться з правої сторони.

Бідний старик хотів мені щось сказати, на його очах було повно сліз. Він мені показав — зі сходу і полудня турки, і страшно стряс головою.

Обернувся, і з плачем вернувся на північ, до пограничної сторожі.

А голова питає мене:

— До кого ідеш?

— До двоюрідного брата, — кажу, — він там став працювати у школі і я іду до нього.

Він далі:

— Як та місцевість називається?

Відповідаю:

Шовша.

Той каже:

— Ні, Шорша. Шовши там нема, а є Шорша.

Я кажу тоді:

— Великої різниці нема, — то все одно.

Він побачив, що зі мною нічого не договориться.

Говорить до тої жінки, щоб ішла зі мною, щоб я ніде не повертав, ні на схід ні на південь, а звертав на захід і йшов за жінкою.

Та жінка несла хліб домашньої випічки, він так запах під носом, що мені голодному аж свічки засвітилися в очах. Подумав лише: Боже, за що ти мене так караєш?

Але я глянув назад, а той голова накриває так старанно то місце де я сидів. Заліз на другий бік паркана, а там ще була капуста, він ламає листя і накриває скоро і ще скинув блюзку і накрив також.

Я бачив, що тут біда. Обганяю жінку і швидко наближаюсь до обриву, і скачу у той обрив. А голова колгоспу побачив, що я зник, став стріляти і став дуже кричати, потім якось гудіти, різні сигнали появилися.

Там, внизу було невелике озеро і трохи лісу — якихось два акри. Я не маю часу і подумати, що мені робити.

Тут я залишаю велику тайну, можливо, комусь відкриту дорогу у вільний світ, бо розкрити всі

секрети моєї подорожі світові — то значить і пограничникам...

На низу тік малий потік, я просто скачу у воду і ліг цілий. Це освіжило, і я при тому сьорбнув води. В роті мій язик став трохи мокріший. Я міг дихнути більше свіжого повітря. Що робити? В тому лісі оставатися? Не можна, бо вони мене зловлять тут як сплячого зайця, до тих кошарів також нема чого вертатися — навколо чисті гори. Дивлюся, а там два дерева опустили гілля на воду. Вискакую я на ті гілля, з дерева на дерево, знову переходжу на другу сторону.

А думка каже обходити кошари боком і піти назад на свій слід, звідки прийшов, і підійти трохи по тому сліді, і потім бігти в сторону.

І я сховався у чистих горах, які нікому не будуть кидатися в очі, бо хто ж із лісу виходить ховатися у чисте місце?

Я вертаюся назад, на північ, звідки прийшов. Обходжу ті кошари через гору.

Голова колгоспу кричав, репетував, верещав, якби його хтось роздирав на куски, а я, із страху і ослаблення, вже ніяк не міг вилізти на гору.

На руках, на ногах, зубами чіплявся за гілки чи траву. Гора була дуже стрімка і сонце припікало. Мені здавалося, що я цілий горю, горю і нема ніякого спасення. Все навколо звеніло, гуділо, калатало, вило. Я не знав, чи то сон, чи правда.

Виліз я на гору, а з гори вже пересувався на задку у долину, скоро минаючи кошари, боком виходжу на той слід звідки я прийшов. Проповзнув метрів

двадцять, скотився трошки у бік. Там застрахувався від псів, потім далі скотився, а там був рівчак, що дощ зробив. Тим рівчаком наверх догори, і кошари вже лишилися позаду і внизу. Я їх бачу як на долоні.

Раптом із сходу кавалерія на конях і всі поховалися поза кошари. З долини, там де я втікав від тої жінки, під'їхав джип. Чотири солдати, два пси і того голову колгоспу беруть, відкривають ті капустяні листки. Пси ідуть слідом, і тою стежкою, що я йшов до обрива, і в тім ліску, чую — крик собачий. Вони б'ють ті пси, ту бідну скотину, а пси верещать різними голосами.

По якомусь часі знову джип приїхав і вже більше псів привезли. Один солдат два пси вів, в тій долині знову вереск псів. Потім знову джип приїхав і знову привіз псів, і знову той страшний вереск псів став. Потім два джипи поїхали на північ і ще привезли солдатів і псів, і знову, як тільки сховалися у долину, вереск псячий.

Ця трагедія із псами розпочалася коло першої години, вдень, то до шостої години тривала. То було дуже вдолині і в шостій годині там робився вечір.

Я просив Всемогучого Бога: зішли темряву на тих душогубців, бо вони із злості, як найдуть мій слід, з'їдять мене сирого, розірвуть мене на куски, бо їх дуже багато.

На самих горах з'явилися солдати, і стали літати літаки. Машина за машиною привозили псів, і всі чекали наготові, шукали мене. Але пси не могли ніяк знайти мого сліду. Там зробилась ціла псарня,

лунали верески, скавчання псів. Я трясся від того видовища. Подумайте, люди чесні, на одну людину скільки вони вислали сили. То мені із цієї пащі смерті неможливо вирватися.

Коло 3 години стала чорна хмара надходити, і почала заслонювати золотий диск сонця, що я прощався з ним вже останній раз, готуючи себе на віковічну смерть, яка мені закриє навечно очі...

То сонце заходило із великим смутком і жалем, прощаючись зі мною останній раз, оглядаючись за мною привабливим промінням.

Милосердний Володарю, мій Боже, змилуйся наді мною, опухлим від голоду і ран, гоненим всіма, навіть повзаючим на землі. Укороти мені ту гірку чашу, чашу страшної муки, чашу великого гноблення і нелюдської драми, яку бачу на свої очі. Не страшно мені вмирати, але страшно мені мучитися, бо зболіле і поранене і немічне моє тіло вже відмовляє мені в послухності і сили мене останні опускають...

Все раптово перемінилося, і настала темрява, і знялася велика буря, ураган. Я побачив, що стало всім крутити і рвати, навіть тим покриттям із кошарів, вершники з коней позлізали і пощезало все в тій бурхливій і чорній хуртовині.

Я подумав: Ти єси Творець справедливості і володар Всесвіту, і Ти керуєш не те що людиною, але надприродною силою, Тобі рівного нема нічого на світі, тепер я побачив на свої очі, що ти єси чудотворець, Ти загородив в далеку давнину фараонові дорогу, вогненным стовпом, у ті критичні

хвилини, де вирішувалося життя або смерть людей.

Творіння Твоїх рук і образ Твоєї подоби Ти не даси нікому знищити. Ти невидима сила над силою. Очевидці того ще живі і то підтверджують, бо бачили на свої власні очі, а я спасся від тої паші смерті, а моїх гнобителів і душолюбів осліпив великою темрявою і бурєю.

Тобі я буду вдячний до останнього подиху мого, а Твою милосердність буду проявляти над Твоїм людським сотворінням, бо Ти мене навчив і показав мені милостивий Боже, Твої чудесні і великі діла, всемогучий Боже мій. Чудо Твоє узнають всі народи землі від сходу до заходу. Навіть шукачі мої. Вони бачили істину, правду на свої очі, і декому прийдеться читати ту книжку і підтвердити, і сказати своєму сумлінню і, Боже, людям.

Це була дійсно сила невидима, живого Господа Бога Всемогучого, який бачив всю кривду і знущання нелюдської поведінки, і богохуління і безбожництва...

Ще за дня, як займали позиції піхотні солдати, я спостерігав їх розположення і, використавши темряву і бурю вирвався із тих перстенів облоги.

МУДРІСТЬ ГОСПОДНЯ І МОЯ НАПОЛЕГЛИВІСТЬ

Взяв напрям на північний схід. Я просувався сантиметр за сантиметром, не робивши ніякого шелесту і контролюючи себе від всяких звуків. Я добрався до шутрованої дороги, і слухав чи нема нічого близько. Все було тихо і, не маючи часу чекати, рушив далі через дорогу.

Зробився трошки шум і чую в стороні кричить: Ваня ти спишь, а здесь кто-то ходит. Той Ваня як пустить рефлектором по дорозі, по цій горі. То щастя, що в тому місці були врослі каміння в землі і ті каміння мене захистили від сліпучого прожектора. Він просувався в сторону, а потім різко вертався, і так знову і знову.

І як він відходив від мене рефлектором, я скочувався. Чимраз далі надолину і надолину, і надолину. Скотився на долину зовсім, що вже прожектор мене не міг освітити, я став відпочивати і думаю над собою, що мені далі робити.

Перше, я взяв застрахувався від псів, відійшов метрів зі сто, зробив серпантину для випадку можливої погоні, щоб я мав можливість тікати. Потім став думати і планувати, що мені далі робити, бо в тій місцевості мені вже границю неможливо

переходити. Я ж їх всіх тут розроїв як бджолів. Вони тут всі на ногах, і всі мої старання пропадуть разом зі мною.

Пригадалося, що коли я був на горі, бачив далеко пограничні вежі, але я по пляні мав вийти на то коліно, яке виходило вглиб Грузії. Значить, той старий мені правду сказав, що Туреччина зі сходу і з полудня.

Я пішов попри коліно і нахожуся у куті, де вони вдень кинуть тисячі тисяч військ і мене, як щепку у соломі знайдуть.

На мапу не міг дивитися, бо було темно. Я вирішив вертатися на північний схід. Ближче до тих вежів, там мені куди буде безпечніше. А тут, різних світел прожекторів і всяких сигналів, аж кипить. Ще вдень то виглядало зовсім чисто і пусто, без ніякого людського життя гори, а вночі показався весь рух їхніх криївок. Вони з розуму сходили, вони самі собі не вірять — де я міг дітись. Вони шаліють як скажений людоїд, який мав жертву у своїх пазурах, і вона вислизнула.

І так далі я ішов до своєї мети, шукаючи цієї свободи, яку поставив понад усе перед собою, але я її не бачив. Мені здавалося, що вона тікає геть від мене і я із своєю безсильністю, не можу догнати її. Я задихаюся від перемучення, ноги мої просто горять від побиття, і ран і спухлин. Вода у фляжці також скінчилася. Сухо і дико стало мені. Я ще гіршою ненавистю став дихати на тих російських людоїдів, бо пригадалося мені, як вони мою маму мучили у

тюрмі, що за місяць часу зробили з неї чорний вугіль.

І моя ненависть ще більше виродилась проти мого поневолювача, на його залізні закони і неописану сторожу, яку вони кинули для гноблення мільйонів людей, як своїх так і других, щоб комусь нав'язати своє обридле, безбожне непрактикуюче людське ярмо. Вони його тут так бережуть, ризкають як голодні шакали у зимову холодну ніч, коли не можуть здобичі знайти.

Люди добрі, пробачте мені, а може скажете, що неправду говорю, але я тієї ночі став дикий. Я помацав волосся на голові. Воно буквально було як драти, на грудях то саме, на руках і на ногах. В мене увійшов якийсь дух, що прошив мене наскрізь і стала шалена відвага, а мозок мій був як загіпнотизований. Мені здавалося, що нема сильнішого нічого на світі, як я. Я забув вже, в якому дні я живу і скільки днів я ходжу по тих горах.

Я ішов помалу, але дуже обережно на північний схід, став розмірковувати і радитись сам до себе. Я дійшов до висновку, що треба тут посилити обережність, хитрість і велику обміркованість. Маленька помилка може коштувати мого життя. Але вмирати дуже важко, а ще важче боротися за своє існування і свою свободу, яку може оцінити той, який жив у неволі і знає, чого вона вартує.

Я ішов до самого світанку. Як стало світати, доходив до букового лісу. Приспішив хід і, як тільки увійшов у ліс, став все контролювати і обсервувати, чи тут не натраплю на небажаних колегів. Але ліс був

нормальний, листя вже опало із дерев і трохи шелестіло як ішов. Я рішив, по старій звичці, із дерева на дерево іти. Увійшов трохи глибше, зробив страхівку проти псів і потім серпантину, а потім подумав, де мені найти обсервативний пункт, щоб, як прийде ніч, знав куди мені іти.

Вийшов я на гору, що була у лісі, але з лісу нічого не бачив. Виліз на дерево, яке мало багато гілля. З дерева, як обсервативного пункту, я побачив бажані пограничні вежі. Також було видно саму загороду границі. Перед собою, на другій стороні гори, бачив як попри неї їздили тоненькі вертольоти, а також на конях солдати, і пограничний пункт, який був близько загороди. Я все бачив, що навколо мене діялось, але загрозливого не було.

Зліз з дерева з великою радістю, що побачив вже накінець ту свою свободу, яку я так довго шукав.

Я замаскувався і взявся далі до своїх ніг. Перев'язав, мастив їх, розшурорював їх. Приготовлявся до найстрашнішого моменту, щоби вони мене не підвели в мої критичні хвилини. Потім взявся до мапи, дуже став її пильно вивчати і пропускати всі можливості, які мені можуть стрінати ще на границі і за границею. Взяв компас, прикладав до тої мапи і брав точний напрям на границю. Хто їх видумав і чому вони не мають ніколи спокою?

Потім взяв то все, спакував і поставив до кишені. Ще раз виліз на дерево і брав простий напрям на границю, що бачив з цього дерева, бо перестав всьому довіряти, в мене вже був дуже короткий час, моя

опухлість тіла ставала чимраз більша. Я сказав собі, щоби там не було переді мною, я іду просто на цю границю — ні крока наліво, ні на право. За нею я бачив оцю мою вільну волю, за яку я вдома лише міг мріяти.

Вже начало смеркати. Я рушив в дорогу. Ішов просто на схід до границі. Зійшов на долину лісом. Стало смеркатись, я ішов дуже уважно, не роблячи ніякого шуму. Вже зійшов на долину, став рівний терен і зовсім темно. Раптом переді мною якась колюча загорода.

Чи то границя, чи то не границя? Бо границю я бачив на горі і високу загороду. Став я перевіряти — що це є, чи нема ніяких сигналів або електричного струму. Нічого я там не найшов, став я лізти на стовп, до якого були прибиті ті колючі дроти, тільки намірився перекидати ногу через стовп а піді мною як зарипить, а з лівої сторони як щось заскриготить. Ну думаю, вже попав в руки і не рушаю ні трошки, чекаю, що далі буде. Повісився вже на тому стовпі, колючий дріт вліз в моє тіло, чую за пару хвилин, а то злетів птах великий, стряс крилами і полетів.

Слава Тобі Господи, що так скоро страх відігнав від мене. Переліз дуже помаленьки ту загороду, підійшов далі, дивлюся, а то наче кошари. Ще підійшов ближче — кошари. Ні вертати, ні іти далі не можна. Темна ніч і заблукаю. Підсунувся повзки до бічної стіни, взяв свій апарат-патичок, поставив його в зуби, другим кінцем до стіни, а вухо притулив до стіни. Слухаю, чи нема ніякого шуму всередині.

Слухав годину, другу, нічого не виявилось там живого. Навколо так само не було видно жодного життя.

Ті бараки були порожні, ніякого світла не було. Поміж них я вже не йшов. Підібрався до крайнього барака і пішов попри нього, боячись щоб не налізти на якісь сигнали.

Минувши ці бараки щасливо, я став на ноги і далі прямую до границі.

Злегка сірий туман котився по горах тої осінньої ночі. Все було абсолютно тихо і повна темрява панувала навколо. Часом місяць глипав з-за хмар. Я ішов догори, просто догори, не бачучи тої гори, яка вона зависока. І так я вже якось вийшов на гору і опускаюсь у долину, притулив свій апарат до землі і вухо. Чую якийсь стукіт машин. Ще опустився нижче, а там світло, ще нижче, дивлюся, а то мала електростанція, яка виробляє електричний струм. І де я попав? Я її з гори не бачив, а де вона влізлася перед мене?

Тут починає світати, я думаю — де дітися, бо тут мене зловлять як зайця сплячого. Підходжу далі вгору, назад дивлюся, — на горі пасуться вівці. Я наліз на них, бо був туман і темрява. Став обминати і відходити від них, боюсь, що коло них може бути якась людина або собака. Не маючи багато часу, бо тут вже день робиться, я шукаю місця сховку між горами.

Нічого не знайшов, бачу в долині якийсь рівчак, я сповзнув у той рівчак, води в нім не було. Обвинувся

плащем і насуваю на себе глину, щоб добре замаскуватись. Як став день, підняв голову і трохи роздивлявся навколо себе у низ. А там дорога, по якій автомобілі їдуть. Близько — якихось 50 метрів. На них повно пограничників їхали із півдня на північ. Я сиджу і то все обсервую, а від сирої землі так змерз, що трясся як осика.

Того осіннього дня було дуже похмуро і злегка плати снігу прилітали. Я вже забув який день і скільки днів я іду. Але тут мене непокоїть, де ці пограничні вежі, що я їх бачив так здалека. Тепер я їх не бачу. Що сталося з ними, чи їх хтось забрав, чи пересунув, чи повалив? То я їх бачив перед собою як на долоні, чому я їх не бачу вже тепер? Скільки ішов так просто до них, і де я їх загубив.

Витягаю голову як черепаха із свого панциру, щоб побачити вежі пограничні, які мені приносили багато надій, але і велику несподіванку, яку я не міг передбачити і побачити. Обернувся я трохи в другу сторону, а позаду мене пасуться вівці — прийшли за мною.

Нікого коло них не було. Через годину знову дивлюся — знову пасуться.

Небезпечне місце тут для мене, хтось прийде за вівцями і може знайти мене. Я так лежу і думаю, нема мені де діватися, де рушити, бо тут машини дорогою їздять, а тут гори чисті як бубон. Все видно, як на долоні, що мені бідоласі робити? Нема де дітися і так лежу і чую якийсь гук зірвався наді мною — ду-ду-ду-ду — то був тяжчий стукіт ніж овечій.

Я лише слухаю, чи не приходить хтось і не каже мені „вставай, брате, годі в сирій землі лежати”. Мені здавалось, що прилип до тої землі і чую, той дудіт чимраз далі і далі відходить від мене. Як вже його зовсім не чув, піднімаю голову, а вівці побігли далеко вже в долину, а за ними чоловік, як звичайно, у чорному вбранні. Хто може поручитись, що він мене тут не побачив і не піде, і не заявить до пограничників. Вони мене там зловлять вже готового.

Вже я привик до цього рівчака, мені було добре лежати, бо був охоронений від зимних вітрів і від людського ока. А тут назад біда, дивайся де хочеш. Витягнув я далі голову, дивлюся — на горбку два камінчики вилізли із землі. Невеликі, лежать посеред гори. Мушу вибратися геть звідси, і якщо прийдуть пограничники сюди за мною, а мене не буде тут, то я буду знати, що вони натрапили на мій слід, і з-під тих каменів ще буду мати можливість десь скритися, а може вже вечір настане.

Застрахувався проти псів і на животі, на грудях поповзнув до тих камінчиків. Ліг між ними, накrywся сірою стороною плаща, що була подібна до каменів і лежу, чекаю вечора. Ока не спускаю із того рівчака, де я лежав. Зимний вітер дихав на мене холодним повітрям, зближалася 5 година пополудні. Я тішився, що буде скоро смеркатися і вже приготувався до обсервації, але чекав смерку.

Як помітив, що на другій гірці із півночі на полудень іде ціла лінія. Один пес і один солдат, один

пес і один солдат, метрів через п'ятдесят один від другого. Що робити? Почну тікати — пси догонять, бо то недалеко вже, біля 500 метрів. Думаю, нічого не буду робити доти, доки вони не дійдуть до рівчака, а як перейдуть його то вони не знають про мою тут присутність. А як зупиняться вони коло того місця, то я приготував себе на все.

Я заліз між двома каміннями, які були єдині на цій горі, не вищі 30 сантиметрів. Дивлюся, а вони ідуть на мене, а мені дух зовсім замикається. Якби вони спеціально ішли по мене, то їх не було б так густо і багато, а то вони роблять таку спеціальну прочіску. Пройшли вони той рівчак і ідуть просто у мій бік.

Один солдат із псом просто іде на мене. Ну, думаю, тут мені кінець, міцно стиснув руками той плащ до себе, стиснув очі і губи, щоб не бачити перед собою тої гидоти, яка чекає на мою таку нещасну і розбиту душу. Чую вже кроки дуже добре, чимраз ближче і ближче. В голові мені зашуміло, по тілі пішли електричні мурашки і чекаю коли скаже „вставай”.

Кроки ближче і ближче і ближче доходять до мене. Представте собі, дихання мені відібрало, бо ніколи ще стільки людодів, і ще з псами, не було біля мене так близько, в протязі моїх довгих днів подорожі, та ще в такому незручному місці.

Потім чую, а кроки стихають і стихають, і стихають. Представте собі, серце моє не билось, а скакало як дика коза по горах. Як прийшов до себе,

вже стало смеркатися. Я зсунув із себе плаща, який мене замаскував від людоїдів, поліз у гору, щоб побачити ту свою свободу, ті вежі, котрих я так шукаю, і не можу найти.

Висунувся догори і побачив дві обсерваційні пограничні вежі. Мені здавалося, що я вже там, коло них. Але вони ще були досить далеко. Вернувся до тих камінчиків, чекаючи більшої темноти.

Стемніло. Я поповз із цього місця далі. Коли вже опинився на долині, став іти. Навколо було тихо і ніякого життя не виявлялось, але я цьому не вірив, бо ця тишина дуже зрадлива, дуже небезпечна. Вечірній місяць час від часу заглядав на мене.

Коли місяць присвічував, я лягав на землю і пильно дивився навколо себе. Слухав своїм апаратом чи нема ніяких рухів близько мене. Місяць заходив — я далше продовжував іти. Таким чином я себе міг контролювати трохи частіше і більше дотримуватися запланованого напрямку. Пересуваючись чистим плоскогір'ям, не найшов тут ніяких корчів, води. Лише де-не-де каміння було.

Але іду, далі запах мені хліб, і то так запах, що мені аж недобре зробилося. Я мусів сісти. Мені в мойому житті ще ніколи не пах так хліб як тепер, і хоч кричи гвалт, мені хотілося найти кусок хліба за всяку ціну, щоб мені не коштувало. Я ліг під тою горою і сильно став переживати і ревно молитися до живого Сотворителя всього людства і творця неба і землі.

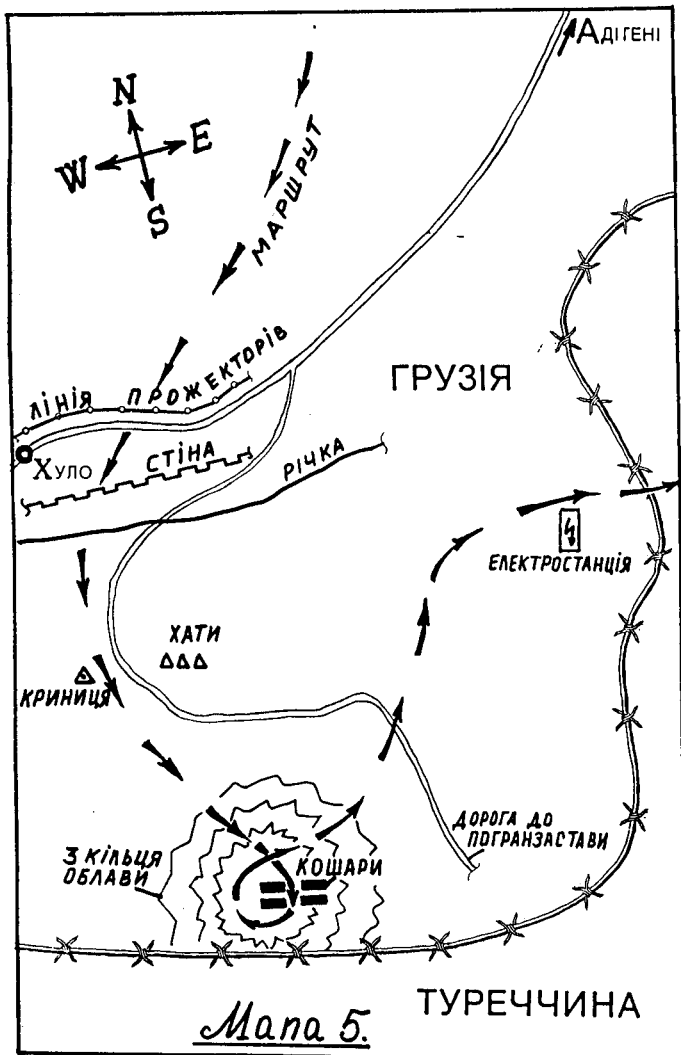
І я відчув його поміч. Я думав і я бачив, що

приходить мені скоро попрощатися із цим білим світом, бо границі не можу найти. Опухлість живота від пораних ніг і голоду доходила вже близько серця.

Тоді я спали камінним сном. Оливні тяжкі хмари плили по полонині. Уста палали вогнем, язик прилипав до піднебіння, очі напружувалися до темного і незнайомого терену.

Коли я відпочив, чую — десь у горі плюскається вода. Шукав тої води — не міг найти, бо вона плила десь поміж камінці і дуже тоненьким струмочком. Я, по старій привичці, витягнув стебло із комиша, став його пхати між каміння і вода потекла. Підставляю свою фляжку і набігло там води, якої я не бачив, але води! Напився я її, вода не була чиста, а ще на додаток того було повно піску і він скриготів мені по зубах, то неважне було, аби то вода була.

Вона освіжила і отверезила мене, бо більш як дві доби я вже був без пиття. Набравши повну фляжку води, я рушив в дорогу.

НЕСКІНЧЕНА ГРАНИЦЯ

Місяць вже взагалі перестав світити, на гори опускався легкий туман. Мертва тишина була навколо мене. Не видно було світла ніякого і не чути було найменшого звуку.

Я ішов далі до своєї вимріяної волі, до людей, які дихають тією волею, які є господарями своїх власних душ, міркувань, ідей, які мають право бути господарями самі над собою і над тим, що вони посідають.

Іду далі задуманий, раптом переді мною рови опинились. Думаю — от ці рови бувають близько перед границею. Вони є зроблені проти тяжких машин, щоб не прорвати пограничні загороди і не переїхати границі.

Ліг я перед тими окопами, притулив свій апарат до землі, слухаючи чи нема рухів, але нічого не виявилось. Я опустився до рова, що був дуже витолочений людьми і служив, мабуть, як маскуючий коридор. Виліз потихеньку і йду далі, дивлюся, а через негустий туман показалася колюча загорода, зроблена буквою Т. Я не знав, що з нею робити, чи її цілувати, чи її кусати, чи її рвати, чи над нею плакати, чи сміятися. Перше, поставив перед собою клумачок і палицю, сам приліг до землі і ще раз

слухаю чи нема поблизу ніяких рухів. Нічого не почув, бо дійсно була мертва тиша.

Витягнув кусачки із кишені, і став різати ту колючу 20-літню неволью. Ріжу і розкидаю по боках як дика звірина. Прорізав від Советського Союзу, того нещасного. А на другому боці стовпа друга загорода є і також з колючого дроту. Сильно натягнута як струна, я став цю загороду різати, як чую — якісь сопілки починають свистати попереду.

Я думав, що то, напевно, турецькі пастухи пасуть скот і вже недалеко ранку свистять один до другого. Як стало відомо потім, цей звук іде від сигналізації при перетинанні колючого дроту, але на той час мені то не було відомо.

Так зробив діру наскрізь, взяв перед собою мій клумачок і палицю поміж пальці, і рушив іти, як тут зараз стала орана смуга. Два кроки ступив на орану землю і відчув, що моя палиця доторкнулася чогось. Відразу зупинився, мацаю рукою а там ракетна сигнальна нитка. Легенько провів рукою у верх і вниз чи ще нема більше, а потім легенько переступив її і пішов далі. Палицю взяв поміж пальці і легенько тримаю перед собою невисоко від землі.

А продовжую іти. Ноги мої стрягли у м'яку орану землю, але я йшов далі. Скінчилась орана, почалась неорана зона, але також була дуже м'яка, помимо того, невисокою травою була поросла. Через метрів 45 знову почалась орана смуга. Я знову посилив сторожкість і перетяв другу орану смугу.

За нею знову загорода із колючого дроту.

Зроблена буквою М. Став перевіряти, чи нема електричного струму і, як виявилось — нема, я почав різати їх по порядку. Одну сітку прорізав, потім другу, потім третю, потім четверту, а сигнал вівчарської сопілки даліше продовжувався. Виліз із цієї загороди і пішов геть в сторону від них.

Напевно, одна орана полоса була советська, а друга, турецька. Я вже, мабуть, у Туреччині! Тут побачив, позаду мене ручний ліхтарик мигає. Як дійшов до того місця, де я прорізав першу діру, остановився і став сильно кричати, і верещати нелюдським, божевільним голосом. Став бігти назад. За деякий час збоку мене вистрілено ракети, одна із них була червона.

Під час ракетного світла я побачив з лівої сторони авто і напереді нього багато солдатів. Від того перемучення і ослаблення став я падати, став ковзатися на таких корчиках низького росту, які мають слизьке листя. Як станеш, то впадеш. Почав закроплюватися тією водичкою з піском, яка мені промивала мій засохлий рот, язик, що присох.

Я падав і вставав, і далі падав і вставав, і так продовжуючи тікати далі від загороди.

Уже іду зігзагами, минаючи ті слизькі куші і дивлюся, ця автомашина, що була позаді мене, вже зупинилась збоку мене, впереді. Її зупинила якась група людей, яких я бачив від освітлюючого світла автомашини. Я дуже зрадив, бо думав, що то турецьке військо зупинило російське, щоб воно даліше не ловило мене, але виявилось не так.

Я рішив даліше відходити вбік, направо, півкругом від тої автомашини. Біг поміж корчі, падав на землю яка, ще до того, була досить м'ягенька. Попив води, встав і далі біжу. Добігаю до третьої перегороди, і знов колюча загорода. Знову ріжу її скоро.

Як перейшов її, показалось світло ручного ліхтарика зі сторони, де стояла автомашина. То світло не досягало мене, бо я був задалеко. Я спустився більше вниз і набіг на якусь стежечку. Вона була тверда і чиста.

Я летів як дикий олень, сполошений вовками. Мені здавалось, що я до землі не доторкаю, але своїм шелестом і гуком я сполошив купу коропатвів. Вони злетіли і нарobili великого галасу своїми крилами. Чую — із долини вибігає пес і летить у мій напрямок. Не добігаючи до мене, натрапив на другу групу куропатвів і полетів за ними геть на долину, далеко-далеко.

Я перестав бігти і навіть іти. Відійшов від стежечки і там була долинка. Ліг у ту долину щоб зорієнтуватися, сконтролювати, що діялося навколо мене. Притулив свій апарат до землі і слухаю, якісь кроки людські ідуть по тій стежечці і зупинились напроти мене, і говорять по-руськи, один до другого: собака дурно не гавкала, тут хтось мусить бути. Вистрілили два рази, і мені задзвеніло у вухах всякими звуками. Це були сильні вистріли, а ще між горами. Я зовсім думав, що вони в мене стріляли, але по недовгім часі у вухах перестало дзвеніти.

Я спробував рухати рукою. Рухається, те саме і з ногою. Але з розумом інакше — все замерзло від тих всіх обставин, що очі бачили і вуха чули.

Я не міг собі уявити де я нахожуся, в які руки я знов попав. Скільки перерізав колючих дротів, пройшов три загороди і дві орані смуги, окопи глибокі, який довгий час пройшов і пробіг території, від першої загороди. То було більш як три кілометри... Я ще чую далі цю дику мову, від якої я так довго тікаю і так сплачую дорогого, бо та мова таку популярність заслужила, що її боявся сам володар смерті — Сталін. Вона його не пощадила, хоч він посвятив їй все своє життя. Як вірний син батьківщини, який з'їв понад 40 мільйонів в нічому невинних людей. В тому числі свою рідну жінку і своїх вірних слуг — працівників і друзів по нещастю, Сергія Мироновича Кірова і Леїбу Троцького, і ряд своїх вірних із вірних помічників, Ягоду і Бухаріна, і тисячі, тисячі із них. Сини Давида використали дикість Сталіна, збожеволілого і п'яного від людської крові, вождя смерті і терору. І вбили 160 тисяч генералів і офіцерів на території України, і 140 тисяч на території Росії. (Знай одно: убиваєш когось — сам убитий станеш).

...Тоді, дорожачи часом, взяв обсилав проти псів свої сліди, і вже не іду, не лечу, а просуваюся поміж каміння. Чую — там хтось ходить, і там хтось ходить. Я їх обминаю і даліше відходжу від них. За короткий час як пустять пару ракет ззаду мене, одну за другою.

Ракети просто зробили день із ночі. 30 тоннів ракет, як пізніше стало відомо, пустили за мною. І зробилось зарево в небесах. Коли ракета летить вгору, ясного світла нема, а як у долину, то дуже ясно освічує, і при тому яскравому світлі все бачиш, що діється навколо тебе. Ще краще як у день, і перелідувач має більшу перевагу. Але все працювало на мою користь.

Пробираючися поміж той рій солдатів, я вже переконався, що то москалі, і навіть так далеко вже поза всякі загороди і перегороди. Я психічно зламався. Не знав вже яке пекло кипить, чи в яким пеклі я киплю. Де ж та накінець воля, де ж та Туреччина, чому вона тікає від мене? Де все починається, а де кінчає? Боже Всемогучий не милуйся наді мною, але зараді святості Твоєї і Священної Правди Твоєї, схорони мене, щоб сказати правду вільним народам. Правду про пекельні муки комуністичного „раю” і велике знущання і глузування, і збиткування над всіма народами світу і в тому числі над моїм народом, якому відібрано право через політичні інтриги і треновану мафію. Відібрано всі сили і способи права для свого існування на цьому білому світі. Дай силу єдності і згоду до вільного життя народу, постав правдиве Слово на сторожу, а воно, як іскра істини, Спасіння, запалить мільйони сердець і дасть насагу до великої творчості і пориву...

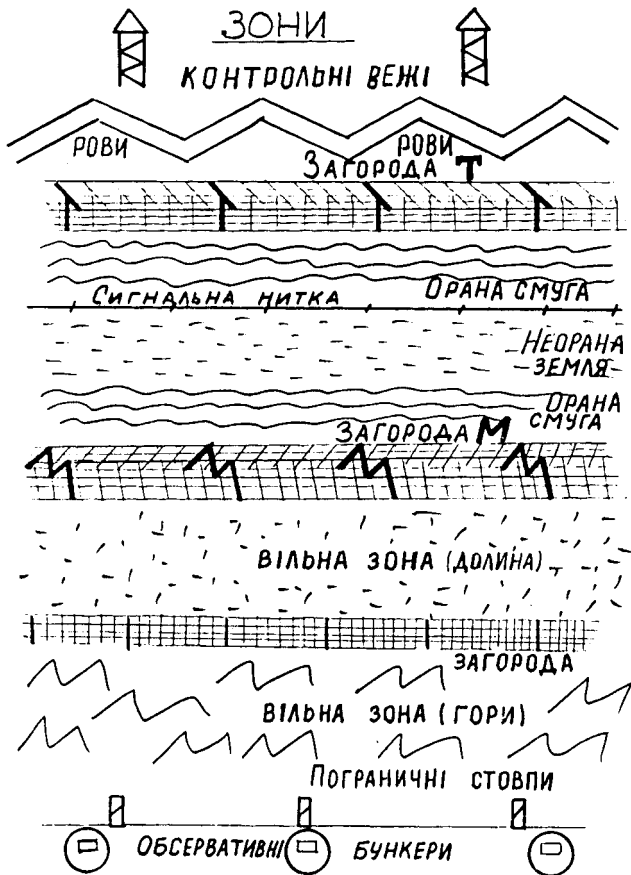
Я рухався на гору поміж каміння, а ракети не переставали світити і світити. Виповз на гору, а згори

вже скочувався у долину. Як скотився нижче, ракети не світили. Вони лишалися за горою, а я був у тіні.

І з тої страшної муки, і пережиття, я вибився зовсім із сили. Головне, що не стало води. Я ліг на поперек і став котитись, не думаючи, що я можу накопитися на темний і зовсім мені незнаний терен. В моїй голові все кружляло, летіло в перевороті і я разом з тим усім бачив колючі дроти загороди, орані смуги, автомобіль, який мене переслідував, і я від того відходив.

Раптом почув гавкіт собак і раптово затримався. Дивлюся, а я над величезною прірвою. Придивляюся, не бачу нічого, внизу сірий туман. Обчистив себе від всякого сміття і бруду, фляжка моя зовсім порожня навіть і краплини води не залишилося. Язик висох, як тріска, а щоки зліпились до купи, все моє тіло горіло палаючим вогнем, а в ногах проходили якісь удари електричні. Із перебійними ударами серце моє здригало цілою горою, на якій лежав. Я лежав на місці, десь в моїй голові летіло все і не переставало.

Границя
ПЛАН-СХЕМА ЗАГОРОДНОЇ

32

ВОЛЯ

Як прийшов трошки до нормальності, то вже на обрію стало світати. Золоте сонце стало викочуватися із-за гір. На землю спав перший промінь сонця. Переді мною простелилася невелика долина із приватними полями, бо були загони, порізані як стяжки по тій долині. Колір загонів був чорний, бурий, зелений, жовтий і так різнився один від другого. Я побачив там якесь приватне життя, побачив щось інше ніж перед тим, і спустився з обрива.

Переді мною був потічок, в якому була вода. Набрив води і довго не задержуючись, бо то був досить відкритий простір, пішов поміж каміння, щоб подивитися на ці приватні поля.

Дійшов до них, мені хотілося їх цілувати, плакати і кричати, танцювати і скакати. Поміж каміння і горби невеликі опускався на долину. Із цього місця побачив ще більший простір долини і приватного життя. Там я побачив хати зовсім без дахів, тільки каміння стирчали, з яких курився білий дим. То нагадувало мені, як село після пожежі. Господи, хто їх так скривдив, хто так спалив тут у горах, таких бідних людей. Навколо тих згарищ роїлося життя; кури, когути, скот.

Люди почали ходити в різнобарвних кольорових одягах. Перед тим я щось такого зовсім не зустрічав, бо раніше зустрічались люди одинокі, у чорному убранні, а тут їх так багато і такі кольорові, і жінки, діти, великі і малі.

Я заліз між гори і пильно, пильно придивлявся до того всього. Теплі, сонячні промені ogrівали мене, а ласкавий лагідний клімат пестив моє обличчя. Я сів на землю, витягнув все із своєї сітки, найшов зеркало, подивився у нього. Повірте, я сам себе не впізнавав. Волосся на бороді колючим їжаком стирчало, те саме і на голові, і ще до того повно моху, трави і всякого різного бруду. Один ніс стирчав чистий і двоє очей виглядали як із далекої, глибокої криниці. Ноги мої горіли і все в струпі засохло, а одяг блищав як чорна бляха від усього повзання.

Став я себе до порядку припроваджувати. Обголив бороду, зачесав волосся трохи, трішки помився і вже не стало води.

Дальше, ідучи за пошуком води, натрапляю на якусь стежку гірську, вузьку. Опускаюсь нею вниз і бачу — трубка із очерету, встромлена в скалу, а з неї біжить водичка срібляста. Дуже зрадів я, підходжу до води, кладу свій клумачок. Палицю поклав біля себе, а сам нахилився, щоб дальше набрати води і освіжитися.

Тут раптом бачу ззаду себе великого сивобурого вовка на яким наїжилося волосся, як на мені. Він стоїть ззаду мене метрів 10 і дивиться на мене, а я зігнений, не спускаю з нього очей. Дивлюся

за його рухом і думаю, що мені робити. Клумачок і палиця стоять від мене трохи в стороні. Як я рушусь, він може кинутись на мене і я, голоруч, не зможу оборонитися від нього.

Але, думаю, як що він скочить на мене, то я встромлю свою руку в його горло і задушю його. Хоча рука пропаде, але я можу врятувати своє життя. І так пропускаю всі можливості і стою в зігненій позиції, а він стоїть ззаду мене. Думаю, може вступиться. А він стоїть і стоїть. Скільки я всього прожив, перевидів всяких незручних і неприємних моментів, а тепер і з дурним вовком маєш клопіт, навіть не дасть водички спокійно напитися.

Дивлюся, а там лежить камінь. Скачу раптово на камінь, хапаю його і кидаю на вовка. Він не мав часу, скочив у обрив, а я вернувся до джерела і вже вода так не смакувала. Палицю тримав у одній руці а друга була до послуги, бо не знав, що може притрапитися в наступній секунді.

Після тої неприємної зустрічі з вовком ішов я трохи на віддалі від стежки, бо думав, що та стежка десь і до чогось мене запровадить. Ідучи на віддалі, попри стежку, різними обривами і скалистими каміннями, я натрапляю на печеру. Ліг я і дивлюся із низу. Є там маленьке подвір'я, перед тією печерою ходять кури, сидить жінка і щось гойдається. Підсунувся я ближче, а вона мішає тваринний навіз, і робить з нього паланиці, і приліплює до фронтової стіни тієї печери.

Жах мене обняв і думаю — чи то люди на цім

світі так живуть. Лишаю той нещасливий образ і незаметно проходжу на схід. Там дійшов я до поперечної доріжки, яка ішла із півночі просто на полудень. Спочатку ішов побіч тієї доріжки. А потім вона зійшла попри обрив, глибокій і стрімкий — ні зійти у долину, ні потому вилізти я не зможу.

Сів я між каміння і дивлюся в долину. В долині, де кінчається ця доріжка, якась будівля, не то хутір, не то село. Печери без дахів, тільки де-не-де камінь тирчить. Ніякої дерев'яної загороди там не було. Думаю, буду тут, обсервувати і заодно відпочину.

Ласкаве сонце ogrівало моє тіло, а вітер тихий обсушував на мені нещасний одяг. Дивлюся я на ноги, а шкіра і опухлість вже повисли на обув. Пробую встати, а мені так зробилося млісно, солодко, а в очах стали мерехкотіти свічечки дрібненькі. Ото, мабуть, щось поважніше, як вовк, беру палицю свою і клумачок, пробую вставати. Гарячка вдарила мені до голови, а дихати вже було важко, підіймаюся я до тої доріжки, а вона тікає під ногами, плентаюся по ній, сходжу у долину.

Раптом біля мене із побічної стежки появились дві жінки. Вони щось несли у своїх вулзиках, обминули і пішли собі, оглядаючи назад за мною. Через недовгий час два мужчини тягнуть за собою колесницю і на тій колесниці очерет сухий везуть. Обминули, подивились на мене, зупинилися і питають мене.

Перше слово „бурда”. Я йому кажу „борода”, я її поголив рано і показую на бороду рукою. Бачу,

що їх моя борода не інтересує, їх щось інше цікавить. Вони пропонують мені, щоб я сів на ту колесницю, я показую рукою, що не хочу. Просять у мене той мій клумачок, я дав. Вони поставили на колесницю.

Питаю, чи то Туреччина. Вони крутять головою, що ні. Говорю до них: чи ви говорите по-російськи. Вони махають головою, що так. Я тоді кажу їм: якщо ви говорите по-російськи, то скажіть мені пару слів. Пізніше я довідався, що турки, підтверджуючи що небудь, махають головою в сторони і по нашому то виглядає як „ні”, а заперечують, як ми показуємо „так”. Вони дивились на мене і настирливо допитувалися за бурда, я витягнув свої дрібні гроші (копійки) і кажу тим мужчинам показати їхні. Вони мені показали. То були турецьки гроші, які я бачив ще вдома у музею біля Галича.

Під час нашої розмови вже ті дві жінки вертаються до нас. Прийшли, поставали і стали щось говорити між собою, поглядають на мене з великим жалем і здивуванням. Одна з жінок поставила свій клумак на землю і з нього витягає щось. Дає мені до рук. Я взяв, уклонився. Дивлюся, а то не хліб, не паляниці, а щось виглядало звинуте. Уламав я то і бачу, що це пшениця розтовчена на оплаток. Зроблений пляцок тонкий, засушений на сонці і скручений у рольку. Я на то подивився, поставив у кишеню і подумав, що може прийде ще гірший час і він мені придасться.

Вони дивилися на мене як на якийсь чудо. Бачили мій портрет і мою долю краще чим я. Їм було дуже

дивно, що я не кинувся на ту поживу, яка дісталась у мої руки, і не їм її. Вони довго говорили між собою, а я сперся на ту колесницю і прислуховувався до їхньої мови. Нічого я не зрозумів. Ці люди мені допомогли стати на рівні ноги, я узяв свою палицю і помалу, крок за кроком, ми рушили до того хутора, що я його бачив.

По дорозі до хутора чимраз то більше людей долучувалося до нас і все більше було видно приватного життя, дуже ще відсталого. Приводять мене до хутора і відразу виводять мене на ту хату чи печеру, не можу означити, бо то не мало даху.

Приносять мені крісло і подушку.

Нарід навколо тої печери, на печеру не лізуть. Люди по-різному убрані і їх одяг не Советського виробу. Деякі приходять із карабінами: один на шнурку, другий на лиці, третій на паску, четвертий на шматі. Дивлюся, що це не відповідає советській системі, в якій „старший брат” не дозволяє цивільному населенню носити так зброю, бо боявся б, щоб вона не була обернута проти нього.

Я подивляю на то все з великим застереженням. У кожного із них годинник на руці блищить хоча і під носом також блищить. Вже навколо мене багато людей і діти зібралися. Може більше як 300.

Приводять старика, дуже старого чоловіка. Принесли йому крісло і подушку. Він сів напроти мене і дивиться на мене, а я на нього. Сидить, сидить, а потім обзивається, питається мене: „москов? москов?” Я йому говорю, що ні — я українець, із

України. Питаюся його чи то Туреччина, нічого більше не відізався. Прошу його води напитися. Теж нічого мені не відповів. Їсти хочу щось трошки — теж ніякої відповіді я не отримав. Я печально подивився на нього і тяжко зітхнув.

Дивлюся, підводять до мене ослика і пару людей на ослах вже сидять. Старий показав мені рукою на ослика і я встав із свого крісла і підійшов до ослика. Люди, і ті два перші мужчини, що стрінули мене, допомогли вилізти на ослика. Ми вирушили із хутора і за нами цілий нарід. Дали мені мою палицю і клумак, а один із тих мужчин тримав ослика і йшов пішки.

Минаємо той хутір і за нами ціла процесія. Всі ті люди ідуть: старі, малі діти, жінки і мужчини. Все виглядало не так приємно на природі сіро-бурих, засохлих, каменистих гір, з напівцивілізованим світом.

З осла було видно той похід, який ішов за мною, поперед нами потічок плив. Я вже приготував себе, що маю робити.

Як тільки мій осел став у воду, я відразу скочив з нього, взяв фляжку, набрав води, напився, обмив обличчя, намочив ноги. Провожаючі мої нічого мені не казали, не забороняли, обступили навколо мене і дивилися здалека. Береги того потічка були брудні і дуже неприємні, гною було повно, і людського і тваринного, але то все неважливе було. Було важливе те, що я освіжився. Сів я дальше на свого осла і продовжував їхати на схід.

Горяче сонце із свіжим вітром пестило моє обличчя, гірський свіжий клімат освіжував мене, я став бордіший і черствіший і вже відпочили мої ноги і весь організм. Їду вузенькими стежками, крутими, каменистими горами все на схід і на схід. Думаю, де вони мене провадять, але ця стежка мусить десь вийти.

В разі небезпеки я собі із ними раду дам — вони псів взагалі не мають, а тих пара карабінів, що вони мають, то нічого. Поки їх вони із плечей знімуть, то вони мене вже не побачать. Тут є гори і різні скали, є де сховатися вразі потреби.

Везуть вони мене далі на схід і я розглядаюся на всі чотири боки. Дивлюся, а перед нас простелилася уже рівнина і пасовиська. Їдемо далі, попереду видно якийсь населений пункт. Дахів на тих будівлях також нема. Що то може бути?

Їдемо далі. Я дивлюся, а там шогла, а на ній червоний прапор висить. Я, як то побачив, із осла і на землю. Спочатку вони думали, що я хочу відпочивати і нічого мені не говорили. Коли я просидів довший час, вони стали мене просити, щоб я сідав назад на осла. Я їм показую червоний російський прапор, питаюся — Рускі, а вони махають головами що так. Я з тої неприємної вістки відвернув своє обличчя, від цього прапора і думаю, що мені бідолазі робити, куди мені найкраще тікати.

Вони просять, дають мені воду, якусь паляницю. Я показую на цей прапор, вони махають лише головою, що так. Очі мої зайшли сльозами і грубим

градом покотилися по моїм зраненім, мізернім, сухім обличчі. Вони це побачили і щось заговорили між собою, а двоє на ослах поїхали до того населеного пункту. Ті, що залишились зі мною, посідали вінком навколо мене на землі і більш нічого не говорили, нічого не вимагали від мене.

Сидимо ми, сидимо. Бачу, що ті два осли назад вертаються, один чоловік той самий, а другий інший. А то що може бути? Доїжджають вони до нас і один із них кричить здалека:

— Добро пожалувать в нашій країні.

А я відразу питаю його:

— Яка це країна?

Він відповідає:

— Туреччина!

Я відразу встав на рівні ноги і всі люди, що сиділи навколо мене повставали і закричали, і кидали вгору все, що хто мав у своїх руках.

Я до того чоловіка, що говорив до мене російською мовою, питаюся:

— Чи ти маєш турецькі гроші?

Він мені показав і я переконався, що це турецькі гроші. Тоді я з ним погодився їхати в дальшу дорогу. Прибули до того населеного пункту Посов, а там повно дівтори, людей, поліції, турецького війська, старшин. Дивляться на мене, як на чудо якое, а я все ж позираю недовірливо на той червоний прапор, на якому вже зблизька видно півмісяць і зірки.

А мої два перші супутники, яких я зустрів вперше, доправили мене до самого порога з

великою чемністю і терпеливістю і віддали Турецьким пограничникам.

Закінчувався одинадцятий день від часу мого відїзду із Кутаїсі.

Деякі докладні дані розкаже білому світові советський пограничник, який служив 2 роки на границі, де я переходив.

ОГЛЯД

Оце пишу я все свобідно, якщо мені сказати, вільно. Правдиве діло розказати, і з чого маю починати плач Яреми над долею всіх поневолених і покривджених людей всього світу, в тому числі, найбільш, мого багатостраждального українського народу, якому приказують і штучно заставляють думати, що нема шляху визволення з-під большевицької тиранії.

Тільки шляхом упокорення КГБ, і її темній, дикій, нічим неоправданій, нищучій все гідне людство на землі, чорній догмі. Вони мають добитися знищення всякої віри у можливість визволення, мали ліквідувати саму надію стихійних поривань до волі і незалежності націй, права на своє правдиве існування.

Вони мали за ціль показати всемогутність російської комуністичної влади, проти якої ніхто піднятися не може, бо вона ніяких скрупулів не буде мати, (тобто сумлінних людей) вбиваючи жінок, дітей, матерів, старих хворих калік. Жорстокість і повільно плянована гадюча смертельна отрута, яка несла мільйони невинних жертв, мала показати, зокрема українському народові, як найбільше войовничому і бунтарському проти диявола, що

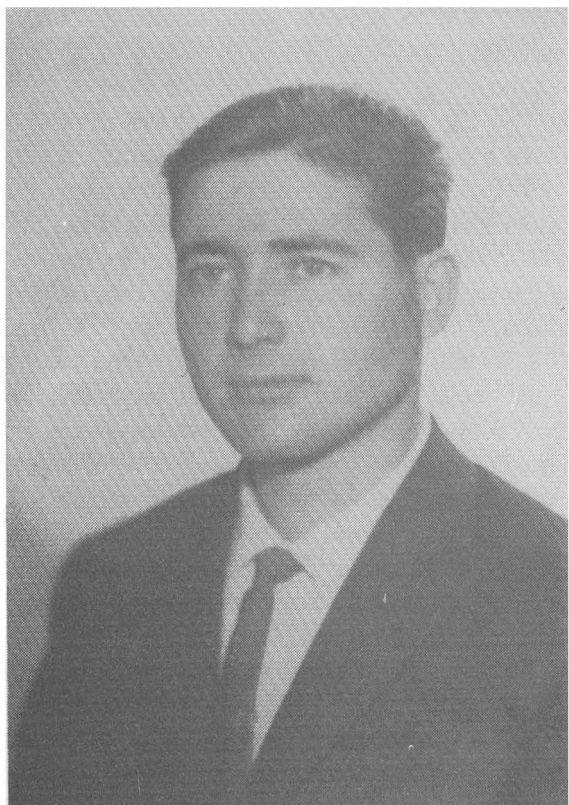
диявол запанував на землі, і проти нього ніякі добрі сили світу нічого не є спроможні протиставити.

ПОГРАНИЧНИК

Ця молода, ще нічим не ущерблена людина, яка служила на охороні правди і безпеки ССРСР, спиталась у вислужника КГБ: чому ми так суворо і дисциплінно, і ревно так охороняємо наші кордони? Він відповів Ніколі: щоб вороги капіталісти не просякали в наш край, і щоб ваші матері, сестри, брати спокійно спали. Некола відповів: я служу вже більше як два роки на цьому кордоні. Я навіть ні одного випадку не чув, щоб хтось із сторони нашого сусіда переходив кордон до нас, а від нас багато випадків я чув, і вони відмічені в нас і про них кожному солдаткові відомо, бо кожне порушення реєструється в пограничному журналі. Після тої широкі розмови із своїм зверхником Некола став серйозно задумуватися над тією брехнею і живою правдою, і своєю долею.

Некола жив і народився на Херсонщині. Батько був росіянин, а мати українка. Призвали його до советської армії на Кавказьке пограниччя. Більше як за два роки йому пощастило другий раз попасти на першу лінію обсервативних гнізд, які розположені по лінії пограничних стовпів і добре продумані, замасковані від всякого ока.

Як розказує Некола, це було ранком восени 1962 року. Некола із своїм зверхником із КГБ вирушив в

Некола — пограничник. 1961 рік. Туреччина.

незнаний йому пограничний пункт, який міститься за всякими прикордонними загородами з сигналами. Вони прибули до того обсерваційного бункера, який був розміщений за невисокими каміннями. Зверхник сказав йому: вважай на телефон, а я іду за бункер на обсервацію.

За той час Некола встиг знищити зброю, яка містилася в бункері і, рівнож, ракетниці і телефон, а сам приготувався до приходу свого зверхника. Коли він появився біля бункера, Некола заявив йому: добре, що ти скоро прийшов, бо мене так живіт заболів, що не можу витримати. Некола вийшов йому на зустріч із бункера, і скоро ховається за каміння.

Той кагебіст, увійшовши до бункера рапортувати, що все в порядку, побачив, що телефон не працює, зброя зіпсована, ракетниця також. Він вискочив із бункера і став сильно кричати, але його мало хто почув, бо був вітер сильний.

А за той час Некола вже встиг втекти далеко від бункера і від ока свого зверхника. Дальше Некола говорив, що він біг поміж скалисті каміння і оглядався на всі сторони, щоб не попасти на яких людей, бо перебрані кагебісти пильнували турецьку територію, ще більше як 75 кілометрів.

Нерівна і камениста територія йому дала можливість відступати вдень. Він і його автомат були кожної секунди наготові. Некола перетинав турецьку територію на південь і, в тому числі, ріку Куру 8 разів йому приходилося форсувати.

Дальше продовжував: на початку жовтня 1962

року, на місяць раніше від втечі самого Неколи, по тривозі піднято солдатів і прочитано текст такого змісту:

Іде до турецької території студент, до зубів озброєний, хто його побачить, відразу стріляти без жодного попередження.

Ми на нього чекали більше як чотири доби у наших позиціях. Ми не спали, не роззувалися, не роздягалися, чекали того страшного студента. Ми просили Бога, щоб якнайскорше укоротив нам і тому студентові то терпіння і нестерпне знущання, і це настало.

О четвертій годині ранку 8 жовтня 1962 р. ми побачили величезне сяйво над небесами, яке освітло нічну темряву і тим загріло наші бідні і перемерзлі тіла і дало спокійну надію нашим покривдженим душам, що ми ні перед ніким не винуваті. Ні перед державою тюрми народів, ні перед студентом, бо його не застрілили.

Але то всім так добре не було, як ми думали. Нас зараз зняли із позицій, ми не знали, що дійсно сталося, нам нічого не говорили у відкритому терені пограничному.

Нас привезли до казарми і ми думали, що після таких довгих мук підемо відпочивати. Нам навіть їсти не давали, але з ненавистю і позором давай нам мораль читати і обвинувачувати нас усіх, обзивати як колгоспників, а не фахівців воєнного ремесла.

Ми тоді додумалися, що їхня жертва пролізла поміж їхні, так чутливі, пальці, і божевільні, вони не

знають кого і за що винуватити.

Після прочитання тяжкої моралі і промиття мозків солдатам, по довгих годинах нам дозволили піти на відпочинок. Вже нікому ні їсти не хотілося, а спати тим більше. Всі напружено чекали тої вістки, що дійсно сталося і що за гробова тайна, і закута брехня, і мовчання.

Після довгого мовчання прийшла тайна вістка, що порушник кордону перетяв найважливіші загороди, обминув ракетні перепони, оставив сліди на двох ораних полосах і скрився у невідому місці. Дальше ми довідалися, що там, де була прорізана перша загорода від ССРСР, двох солдатів відразу забрано із місця поста і їх вже ніхто не бачив, і в тому числі начальника застави.

Всі ми турбувалися за дальшу і тайну долю тих солдатів. Казав Некола, що доброї вдачі були ті два солдати, дальше продовжував він, що ті солдати порушили право закону пограничного, бо, ідучи на свій пост, вони забули взяти із собою ракетницю. Коли на їхній території прорізана загорода, зараз запрацювали сигнали С К 2 і С К 102.

Ті солдати перші не зачули, їм позвонив начальник застави до їхнього гнізда. По розмові начальник застави дав наказ перевірити свій участок. Один солдат пішов на схід, а другий на захід. Той, що на схід, взяв телефонну слухавку і поставив у верхню кишеню. Він зачепив за колючий дріт, який був прорізаний порушником кордону. Дуже настрашився і зігнувся, придивляючись до тої діри,

і в той час із верхньої кишені випала телефонічна трубка, яку в гарячий момент він не помітив, що загубив.

Вернувся до свого гнізда, щоб дати знати начальнику застави, що він найшов діру, а тут дзвонити нема чим. Вони виходять із цього гнізда і сильно верещать і махають ручними ліхтариками. Начальник застави, почувши несамопитий крик і вереск, зі страху вистрілив у противну сторону 3 ракети, 2 жовті і 1 червону, які принесли збаламучення іншим солдатам, що були розташовані шахматним порядком.

Вони не зробили кільце, а блукали один поза другого у нічній і просонній темноті. А невинна жертва пройшла попри них в темряві. Поки погранична застава спромоглася випустити серійно освітлюючі ракети, жертва за той час перейшла всі перепони пограничні і доходила до турецької території.

Дальше, продовжував стурбований Некола, не давали вільної хвилини. Постійно і наполегливо нам читали моралі і обвинувачували нас у гріху, що ми всі винуваті, що вислизнув порушник через смертельну загороду їхньої мережі. Назвали їх пастухами і боягузами і державними розтратниками, які не оправдали державно-комуністичне довір'я.

Громив і верещав на всіх солдатів вислужник КГБ, що комуністична Росія найкращі умови життя їм ставила на границі, найкращу зброю, найкращий одяг, найкращу їжу, найкращі цигарки „Казбек”,

душевне задоволення і вишукані фільми. А ми все угробили і не оправдали.

То вже тим невинним солдатам нічого не хотілося і навіть жити. Всіх їх заплямували у зраді батьківщини і байдужому відношенні до неї. Некола то все вже не міг витримати, ту непошану до людей, і при найкращій нагоді покинув той пекельний рай.

Тут його обличчя, тут його правдива думка, яка спілкувалася із гуманними людьми нашого часу.

Захірський Перевал.
Халцейський Грузинський Воєнний Округ.
Воєнна частина 2021. Між заставою 1-17.
Пограничний стовп 258, 4 години ранку, 8 жовтня
1962 року.

Границя ділиться на багато зон.

1. Пригранична зона.
2. Огнестрільна охоронна смуга від свого населення.
3. Буферна зона.
4. Профіляктична смуга.
5. Штучна границя.
6. Загородна зона з трьома загородами, 2 орані
полоси, 2 сигнальні системи С К 2, С К 102.
7. Обсервативні контрольні гнізда із спеціальним
відділом (кагебістами).
8. Відмежування територій, пограничні стовпи.
9. Патрульна шпійонська диверсійна розвідка, яка діє
на турецькій території більше як 75 км. вглиб
Туреччини.

Хто був там, то більше не буде, а хто прочитав
ту істинну правду, ніколи її не забуде.

ЗМІСТ:

Вступ	11
Прощання	15
До Кавказу	20
Країна в державі	29
Грізні гори	40
Далі на південь	52
Льодовик	57
Надія не вмирає	63
Облава	72
Мудрість Господня	
і моя наполегливість	80
Нескінчена границя	92
Воля	100
Огляд	110
Зміст	120

